„ТАБОР"

ВОЄННО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 23.

Не забувайте, що тільки той нарід побачить свій край вільним, якого сини не боятимуться за волю вмирати.

МАЦЦІНІ.

РІК ВИДАННЯ XII. 1934 Р.

РЕДАҐУЄ КОЛЄҐІЯ.

Відповідальний редактор В. КУЩ,
Ґенер. Штабу Ґенерал-Хорунжий.

Zakł. Graf. P. SZWEDE, Warszawa, Warecka 9. Tel. 509-31.

2

РОЗДІЛ І.

ЮРІЙ НАУМЕНКО.

Моторизація і механізація війська.

(Розвиток і сучасний стан їх; вплив на тактику та організацію.)

Слідкуючи за розвитком моторизації та механізації війська в державах Европи та в Сп. Д. П. А., можна було би припустити, що військова штука вступила вже в добу, коли сила м'язів людини та коня замінюється силою машини. Це вкінці спостерігаємо не тільки в галузі орґанізації війська, але також у всіх ділянках життя (промисловість, рільництво). Як завжди і всюди не брак і крайніх поглядів, що висловлюють можливість заміни коня у всіх випадках машиною; однак подібні зміни відбуваються звичайно шляхом еволюційним і поки далеко ще до осягнення цієї можливости.

Щодо ступеня інтенсивности моторизації і механізації війська, то це залежить передовсім від загального стану моторизації в державі, бо наявна кількість самоходів і тракторів, як рівно і можливість масової їх продукції в часі війни, являються передумовою для належного забезпечення війська зброєю моторизованою та механізованою.

Моторизація і механізація в основі поняття різні: напр.: артилерією моторизованою треба вважати гармати, що перевозяться за поміччю моторових возів (тракторів) або на самоходах; натомість механізована артилерія — це гармати, що вмонтовані на тракторах (або самоходах) на стало і з цих установок стріляють.

Однак, розглядаючи взагалі справу моторизації і механізації, неможливе відділити одне від другого, а тим більш не можна відділити їх від справи панцерового війська — передовсім танків. Моторизація, механізація і панцерове військо — це ніби частини одного цілого, тісно сполучені, а розвиток цих частин відбувається рівнобіжно.

Найбільш інтенсивні праці в цій царині виконують силою річей держави, що мають найбільш розвинену промисловість — тобто Анґлія і Сп. Д. П. А. (Німеччина позбавлена Версальським трактатом права мати танки, а тому офіційних даних про досвіди в цій справі звідти немає).

В Анґлії вже в 1925 р. в часі маневрів провадяться проби з відділом моторизованим і відділом танків, з досвіду яких усталюється погляд на ділання панцерового війська як самостійного. Дальші проби, переведені з кіннотою, виявили, що забезпечення кін. дивізії моторизованими відділами, як рівно моторизація штабу, транспортів та обозів дає додатні наслідки.

Від 1927 р. досвідчення переводяться рівнобіжно в Анґлії та в С. Д. П. А. В Анґлії механізують бриґаду піхоти, що складається з 3-х курінів моториз. піхоти, відділу танків і само-

ход. арт-ії. Переведені досліди стверджують, що лише ділання більшої кількости різних катеґорій панц. возів дає добрі наслідки.

Тоді ж в Сп. Д. повстає спеціяльна панцеромоторова частина в складі: 1) штаб, 2) курінь піхоти, 3) чота легких танків, 4) відділ панцерових самоходів, 5) курінь легкої артилєрії, 6) протилітакова батарея, 7) сотня саперів, 8) сотня зв'язку, 9) чота хемічна, 10) відділ санітарний, 11) відділи постачання, варстатовий і транспортовий — всього біля 700 чол. і 150 механічних возів. Ця частина проявила в часі проб велику рухливість, здатність до ламання опору, але не могла утримувати здобутих становищ на довший час. З цією ж частиною переведені досліди і в 1928 р., коли вона вживалася переважно, як резерва вищого з'єднання. Повищі проби виказали, що панцерове військо слід уживати не тільки в самостійних панцеромоторових з'єднаннях, але також і разом з іншими родами війська.

Той же 1928 р. приніс в Анґлії пробу створення спеціяльної механіз. частини, завданням якої було би нанесення головного удару. У військовій літературі повстає концепція „моторизованих армій", з яких кожна мала би складатися з двох дивізій „важких" (28 тис. чол.), двох дивізій „легких" (12 тис. чол.) і двох дивізій „переслідування" (17 тис. чол.). Впроваджуються такі означення, як „армія ударна", „окупуюча" і „адміністративна", нові поняття, як „війська ближнього бою" (нова піхота), „війська піддержки" (нова артилєрія), „війська переслідування" (нова кіннота). Тактичні можливості моториз. військ після досліджень 1927—28 р.р. укладаються у такі тези: 1) моторизований відділ може самостійно чинити на тилах пр-ка, 2) легкі танки (з 1 кулеметом) ліпше від кінноти надаються до розвідки, охорони і переслідування. В той же час виявилося, що панц. відділ не може довго затримувати зайнятого положення і забезпечувати себе вночі; звідси виникла необхідність мати в складі панц. відділу і моториз. піхоту. Головною передумовою для осягнення панц. відділом успіху є його рухливість, що вимагає створення моториз. арт-ії піддержки.

Наступним етапом механізації було створення в Анґлії в 1929 р. „механізованої бриґади". Склад її: — 1) три курінi піхоти, 2) курінь танків, 3) 7 батарей самоходових, 4) сотня саперів. Досвідчення, що перепроваджені із з'єднаннями різного складу на протязі 1929—30 р.р., виказали, що штаби і обози військ нормального типу безборонні перед нападом панц. відділів і що нормальна анґл. дивізія (три бриґади по два полки піхоти кожна) слабіша за дивізію в складі одної бр-ди піхоти і одної панц. бр-ди.

Американці тим часом пробують піти шляхом моторизації інших родів війська. В 1929 р. моторизують один з полків піхоти, який отримує: 8 мотоциклів з кошами, 9 спеціяльних теренових самоходів, 18 особових терен. самоходів, 6 особових самоходів для доріг, 29 терен. півтягарових самох-ів, 15 тяга-

рових с-дів, 1 самохід-цистерну. Склад цього полку: 2 куріні по 2 стр. і 1 кулеметна сотня в кожному.

В 1930 р. відбуваються в Америці досвідчення з механіз. відділом наступного складу: 1) штаб із штабовою сотнею, 2) відділ протилітакової і протигазової оборони, 3) сотня панц. самоходів (12 шт.), 4) сотня танків (22 шт.), 5) кулем. сотня (12 кулем.), 6) батарея — 7 гармат 75 м.м. 7) сотня саперів, 8) сотня технічна, 9) варстат направи самоходів — всього біля 700 чол. і 160 машин.

* * *

Повищі проби допровадили вже до певних висновків щодо тактики панц. війська. Стверджено було, що воно може виконувати самостійні завдання і має великий промінь ділання та велику вогневу силу. Кристалізуються одночасно погляди щодо орґанізації і тактики майбутніх вищих панцеромоторових з'єднань. Вважається, що в засаді таке з'єднання повинно ділати ешелонами, а саме: 1) ешелон ударний — 200 легких танків з гарматами та кулеметами (ті танки йдуть трьома хвилями по 50 шт. з резервою також 50 танків). 2) ешелон для очищення і обсади—4 куріні нормальної піхоти на 50 самоходах (48 кулем. та 216 ручних кул.), 3) ешелон вогневої піддержки—25 батарей (100 гармат калібрів 75, 100 і 105 мм. на 200 самоходах, 4) ешелон помічних відділів, 5) ешелон обозів. Разом в складі вищого панцеромоторового з'єднання мало би бути біля 500 возів. Довжина колони подібного з'єднання сягатиме 13 — 14 клм., пересічна швидкість руху—біля 20 клм./год., а широчина смуги наступу—4—5 клм.

Досвідчення 1931 р. мали на меті вивчення тактики: а) панц. возів, що супроводжують піхоту та кінноту, і б) возів маневрових—тобто самостійних з'єднань.

В Анґлії в тому ж році робилися проби з двома окремими ґрупами. Одна з них в складі: двох бриґад кінноти, двох бр-д танків та одної бр-ди піхоти на самоходах—мала на меті вивчення тактичних питань. З'ясувалося при тому, що нормальна дивізія піхоти потребує аж 270 протитанкових гармат для забезпечення свого маршу. Друга ґрупа—це самостійна б-да танків в складі: 1) штаб, 2) курінь легких танків, 3) три куріні мішані (легкі і середні танки), разом 180 бойових танків, не рахуючи танків зв'язку і постачання, яких було 40. Звертала на себе увагу швидкість виконання завдань цією бр-дою: так, один з танк. курінів за 1 год. 20 хв. пройшов 11 клм. і перевів наступ.

Треба зазначити, що поділ танків на легкі, середні та важкі є лише поділом технічним. Щодо тактичного їх уживання, то розрізняють танки: 1) розвідчі (танкетки), 2) для супроводу піхоти та кінноти, 3) ударні, 4) переслідування або нищителі, 5) спеціяльні (радіо, газові, саперні та ін.). Сконструовано вже танки, що скачуть, пливають, навіть літають. На 1933 р. Анґлія посі-

дала танків: розвідчих — 200 (4—6 тон.), для супроводу—100 (27 тон.), ударних — 50 (32 тон.), для переслідування—250 (6, 7 — 16 тон.), спеціяльних—100.

Як бачимо, ця кількість танків не надто велика, якщо порівняти її з числом танків, що вживано в часі Світової війни — в 1917 р. анґлійці під Камбре впровадили до акції 476 танків, а французи в серпні 1918 р.—600 танків. Справа в тому, що це дуже коштовна зброя і не можна вкладати великих засобів в будову її заі часів мирних. Для здійснення ж достаточної продукції в час війни має величезне значення загальний стан промисловости в державі.

В маневрах 1932 р. брала участь панц. бр-да (в складі з 1931 р.), яку вжито во всіх положеннях, при чому виявилося, що противник — дивізія піхоти нормального складу (6 полк. піх., бр-да ар-її та сотня саперів)—був цілковито розбитий. Стверджено також, що пересічна швидкість танків в часі акції не перевищує в терені 8—10 клм./год.

* * *

Щодо значення окремих типів танків, то переважає думка, що більша частина панц. з'єднання, що призначене до самостійних завдань, повинна складатись з легких танків, що більш рухливі та поносять через те менші втрати; тому передбачається переформування існуючих чотирьох курінів середніх танків на куріні мішані (по 4 сотні кожний) в складі 39 легких і 27 середніх та спеціяльних танків—разом 66 танків.

Сучасні теорії механізації в Анґлії передбачають створення панц. бр-д легкої та середньої. Легка б-да має дві відміни проектів; або 1) два куріні легких танків і полк піхоти на опанцерованих самоходах, або 2) три куріні легких танків. Мається додати до легкої б-ди ще батареї гармат на танках, що посувалися би скоками за атакуючими танками. Середня бр-да матиме склад: два куріні легких танків (60 шт.), один курінь середніх танків і дві батареї супроводження на тракторах.

Передбачається моторизація в ближчому часі всіх кулем. сотень в піхоті і всієї середньої та важкої арт-її. В кінноті поки що з числа 20 кін. полків механізовано лише 2, а решта отримала до свого складу панц. самоходи і танкетки та моторизовано в них кулем. сотні і піонерів. Переважає, як видно, думка, що кіннота і панц. війська повинні взаємно себе доповнювати, а не виключати.

* * *

Проби моторизації і механізації головних родів війська відбувалися і в Америці. Після частинної моторизації одного з полків піхоти, про що зазначалося вище, змеханізовано пізніш один полк кінноти, що має наступний склад: 1) курінь розвідчий—17 панц. сам-дів, 7 легких танків, 6 теренових сам-дів. (з куле-

метами), 2) курінь легких швидких танків—26 шт., 3) кулем. сотня на 18 терен. сам-дах. Малося нещодавно механізувати ще один полк кінноти для перепровадження досвідчень. Як бачимо, і тут переважає думка про створення відділів мішаних (кіннота з панц. військом); один з проектів подає наступний склад кін. п-ку: 1) штаб на самоходах, 2) розвідча сотня (панц. сам-ди та танкетки), 3) курінь кінноти, 4) моториз. кулем. сотня (в ній одна чота протитанкових кулеметів) і 5) сотня легких танків.

Моторизація і механізація америк. піхоти поки посунулася не дуже далеко; малося моторизувати обози 14-ти піш. полків (з 60-ти існуючих), а в одному п-ку моторизовано кулем. сотню, полкову арт-ію та зв'язок. Орґани постачання вищих з'єднань змоторизовано цілковито (дивізія піхоти має до 900 різних машин). Чотири дивізії піхоти (з 12-ти існуючих) мають по одній сотні легких танків (25 шт.), а три дивізії—по дві чоти легких танків. Крім того існує кілька кадрових сотень танків, з яких три додано до складу кін. дивізій.

Щодо артилерії, то ще невідомо, яка артилерія має бути механізована, а яка моторизована. Поки що моторизовано всю середню і важку артилерію та кілька курінів (11) легкої.

Звернено велику увагу на готовість фабрик до переходу на масову продукцію бойових машин.

* * *

Погляди на моторизацію і механізацію артилерії всюди більш-менш скристалізовані. Вважають, що: а) артилерія піхоти повинна перевозитись за поміччю малих тракторів; вмонтування гармати на тракторі (механізація) може мати місце лише на щаблі полк. арт-рії, б) дивіз. ар-ія взагалі заховує кінний тяг, хоч де-не-де починаються проби моторизації її (Америка і Франція). Механізація тієї артилерії напотикає на конструкційні труднощі вмонтування на танки (або самоходи) гармат більших калібрів (в СССР робилися однак проби в цьому напрямку); в) арт-ія вищих з'єднань повинна бути моторизована, як рівно і арт-ія протилітакова; г) арт-ія механіз. з'єднань повинна бути вмонтована на самоходи і опанцерована.

Розрізняють кілька катеґорій самох. арт-ії: колесна, гусенична, з гусеничними ланцюгами на колесах, гармати на танкетках, колесні гармати на самоходах. Оскільки колесна система відзначається великою рухливістю на дорогах і малою в терені, то гусенична—при великій рухливості в терені не надається до доріг, бо нищить їх. Всюди намагаються так приспособити гусеничні гармати, щоб їх можна було перевозити по дорогах на колесах з „опонами" (тут виринає важливе питання постачання кавчуку).

* * *

Досвід з уживанням моторизованих і механізованих відділів дав вже можливість зробити деякі висновки, а саме:

1) панц. самоходи і легкі танки добре надаються до дальньої розвідки. Розвідка близька і охорона ліпше виконуються кіннотою; 2) треба підкреслити велику залежність моторизованх відділів від постачання паливом та шмарами; 3) панц. моторові відділи можуть бути вжиті як аванґард і забезпечення крил в більших з'єднаннях (корпус, армія) або для захоплення і утримання на короткий час важливих тактичних пунктів. Співділання з іншими родами війська полягає у провадженні розвідки (танкетки, панц. сам-ди) і на участі в наступі або в самостійному вдарі на досить широкому фронті в супроводі моториз. арт-рії. Слід зазначити, що перевозка танків залізницями доцільна на віддалі лише понад 300 клм.

Як бачимо, головним типом панц. війська є танк, що став вже конечним в сучасному бою; так, згідно з японським реґуляміном, дивізія при наступі отримує 2 — 3 сотні танків (40 — 60 машин), що було реалізовано в часі останніх боїв з китайцями. Вплив танка спричиняється до значних змін в забезпеченні інших родів війська певними засобами для боротьби з ним. Цей розвиток протипанцерової оборони викликає в свою чергу стремління використати перевагу наступу танків над протипанцеровою обороною. В СССР робилися проби з танковою артилерією, що узброєна в легкі опанцеровані гармати 37 або 75 мм, з швидкістю 4—5 клм./год. на гусенич. ході; в часі наступу кожний середній танк отримував би таку гармату, що полекшувала би йому своїм вогнем посування.

* * *

Значна кількість статей у совіт. військ. пресі вказує, з якою увагою слідкують там за розвитком панц. війська. Між іншим, розглядається там питання наступу на підставах сучасної техніки. Піший полк, згідно з цією концепцією, має підтримуватися курінем див. арт., курінем малих та курінем середніх танків, а до того ще двома чотами танків з гарматами або двома батареями панц.-мотор. арт-рії для нищення протипанц. зброї пр-ка. Таким чином полк мав би танків: малих — 30 — 35, середніх — 15 — 18, протипанцерових — 12 — 15, спеціяльних — 11, всього до 80 танків різних типів, що поділені на дві ґрупи (безпосередньої та дальньої піддержки). Танки, що узброєні гарматами для нищення протипанц. зброї, йдуть разом з танками відповідної ґрупи, а в той же час полк. арт-рія безпосереднім вогнем обстрілює протипанцерові гармати пр-ка.

* * *

Взагалі у всіх державах прийшли до висновку, що швидкість новочасного панц. війська вимагає забезпечення механіз. з'єднань спеціяльною артилерією, що могла би посуватися з на-

лежною швидкістю. Однак, проблєма та ще остаточно не вирішена, хоч не підлягає сумніву, що артилєрія на тракторах до цього не надається, бо гармата не має панцера і не може стріляти під час руху. Боротьба з протипанцеровими засобами пр-ка, з огляду на зглядну швидкість танкової атаки, може провадитись переважно вогнем безпосереднім; натомість мало успішним буде вогонь із закритих позицій легкої арт-рії, яку крім того не слід відтягати від її специфічних завдань.

З другого боку звертається не меншу увагу і на забезпечення війська засобами боротьби з панц. військом пр-ка — отож повстає проблєма оборони протипанцерової. Військові теоретики переважно рахуються з тим, що ворожі танки не будуть затримані перед лінією головного опору, але пройдуть у глибину угруповання. Навіть, коли виключити відтинки, де танки не зможуть атакувати (теренові та штучні перешкоди), неможливо в належний спосіб забезпечити позицію, що буде атакована таким числом протипанцерових гарматок, яке уможливило би затримання атаки танків, що посуваються кількома ешелонами. Треба боротися з ними за поміччю рухомої резерви, що складається з танків і моториз. протипанцерових гарматок. Легка арт-рія технічно не виконає цього завдання, бо її посередній вогонь не зможе успішно ділати при швидкості та рухливості атакуючих танків; тут потрібні гармати меншого калібру, що стріляють безпосереднім вогнем, моторизовані та опанцеровані—тобто нищитель-танк, або „проти-танк". Совітські концепції приймають, що найліпшою системою механізації протитанкової артилєрії є вмонтування гармат на самоходовому підвоззі, при чому найменший калібер може бути 37 мм, а найбільший — 55 мм.

Американська піхота має на узброєнні 37 мм. протипанцерову гарматку на колесах, яка на 450 мтр. пробиває панцер 25 мм. Чималу увагу уділяють протипанцеровому узброєнню і французи, у військовій пресі яких можна знайти певні концепції щодо зброї супроводу піхоти. Так, знаходимо там думки про необхідність мати протипанцерову зброю вже на щаблі рою, а особливого значення набирає питання про таку зброю на щаблі сотні, а тому конечною стає конструкція рушниці більшого калібру, що пробивала би панцер 7 — 8 мм на віддалі до 500 мтр., та пробивала би 16 мм панцер з близьких дистанцій. Полк. арт-рія калібру 75 мм, згідно з тими думками, не надається до боротьби з танками; слід би додати друге дуло 37 або 47 мм, що дало би можливість стрілу з великою початковою скорістю.

Не обійшлося без моторизації і в постачанню амуніції. Не кажучи про тилові райони, вже безпосередньо на полі бою пробують уживати моторового тягу; у Франції на маневрах 1933 р. були застосовані для підвозу амуніції для піхоти і артилєрії спеціяльні низькі гусеничні трактори з одною або двома причепками.

* * *

Як бачимо, моторизація та механізація, а особливо створення сильної панцерової зброї зробили правдивий переворот в справі орґанізації війська. Не менший їх вплив і на тактику бою. Однак, треба признати, що ця проблєма в цілому знаходиться ще в стані всебічних досліджень; безупинний розвиток техніки в цій царині спричиняється стало до орґанізаційних змін і висуває все нові тактичні перспективи. Не можна також забувати і про так би мовити „чулі місця“ проблєми — своєчасне постачання потрібної кількости палива, шмарів та кавчуку, що нелегке навіть в країнах з широко розвиненою промисловістю.

Панцерова зброя має своїх прихильників і противників, але й найбільші фанатики її признають, що за найближчі 10 — 15 літ ще не зникнуть головні роди війська, в тому числі кіннота.

Думаемо, що на теренах, які інтересують нас найбільше, цей термін продовжиться і то значно. Взагалі ж ціла проблєма знаходиться поки що в галузі теорії; лише майбутня війна покаже, які погляди були найбільш слушні.

Ми можемо лише стежити уважно за змінами, що відбуваються в тактиці та орґанізації війська і то не тільки у наших найближчих сусідів, не забуваючи ні на хвилину, що навіть найдосконаліша та найсильніша машина не зможе перемогти, якщо нею не керуватиме сильна воля і велика ідея.

КОСТЬ БУНЧУК,
Полковник.

Виховання і початкове школення вояка.

Наукові методи при вишколенню жовніра можуть тоді бути дійсно корисні, коли вишколення провадитиметься у відповідних умовинах. Це вишколення лекше провадити там, де жовнір отримує все, що йому належить. Наша ж держава, по відбудованню, не зможе одразу дати свойому військові всього йому потрібного і через те наші жовніри змушені будут гартуватися браками і недостатками. Але від гарту до деморалізації дуже близько, а тому чим скоріш економічний стан держави стане задовольняючий, тим лекше буде провадити вишколення. В час же повстання держави нам допоможе побороти всі труднощі почуття того, що нарешті можемо стати з зброєю в руках для оборони рідного краю. В той саме час ми, старі вояки, повинні прикласти всіх зусиль для вишколення та виховання козаків (жовнірів).

* * *

Виховання і школення жовніра повинно розпочатися від часу прибуття його до частини. Рекрут уявляє з себе матеріял зовсім сирий, з якого маємо виробити доброго вояка. З першого ж дня потрібно ознайомитись з кожним рекрутом хоч би поверхово, бо цілком зрозуміло, що розпізнати його індивідуальність можна

тільки за деякий час. Потрібно з кожним рекрутом поговорити і зорієнтуватись, що він думає про військо і як до нього успособлений: чи він трактує службу військову із страхом чи з охотою. Потрібно розпитати рекрута про його національність та соціяльне положення, що можна зробити непомітно для нього в формі коротких запитань. Матеріял цей рівно ж дають послугові листи від військових начальників, витяги з яких доручається зробити молодшому старшині або підстаршині. З тих даних к-р сотні довідається, що з себе уявляє кожен рекрут, а на протязі кількох тижнів буде знати вже їх прізвища. К-р сотні повинен бути педаґоґом і психолоґом, щоб зрозуміти душу рекрута, який відчує, що ним цікавляться.

Коли рекрут відчує над собою опіку, тоді стратить почуття самотности, що найбільше буває у людей вразливих і несміливих. Найчастіш рекрут прибуває з охотою до служби, має в собі дуже багато доброї волі й посвяти. Але буває часом, що рекрут виявляє нехіть до війська, що може бути з двох причин: а) натури особистої (наприклад, справи господарчі або родинні) і б) яко наслідок аґітації, що освітлює військову службу в темних фарбах. В першому випадку поможе співчуття і відповідна порада, в другім—треба буде певного часу на поступове переконання жовніра у неправдивості аґітаційних постулятів.

На рекрута необхідно дивитися як на елемент цінний і шляхетний. Хай рекрут, що ввійшов в осередок будучих товаришів і своїх начальників, відчує найліпші заміри по відношенню до себе. Належне трактування рекрута в перших днях по прибуттю його до частини часто зміняє його попередні погляди на військове життя; трактування ж неуважне й байдужне може зародити в ньому нехіть до служби і ніщо тоді не зв'яже рекрута з військом. Потрібно звертатися до рекрута приязно, зосібна в перших днях, поки він не звикне до нових умовин життя.

Перетворення цивільної людини у військовика формально повинно статися по можливости за один день—потрібно замінити цивільне убрання військовим.*) То є мент психолоґічний і в жаднім разі не дрібниця: рекрут разом з цивільним убранням відкидає від себе попереднє життя і все те, що воно йому нагадує, і стає більш здібний до військової праці.

Зустріч рекрутів повинна відбутися урочисто, а разом з тим створювати атмосферу теплу, товариську. Коли рекрути прибувають більшими ґрупами, то на двірці або при в'їзді до міста мусить їх спіткати військова оркестра з відділом козаків старшого річника — старий козак приходить на спіткання свого молодшого товариша. Коли така зустріч неможлива, то тоді потрібно влаштовати яке-небудь свято; урочистий акт доручення зброї, в кінноті—коней найбільш надається для такої мети.

*) Належне допасовання одягу та взуття полекшує рекрутові перехід до незвичного для нього ґатунку убрання.

Харчування 1-го дня повинно бути смашне і піддостатком, але при тому можна зазначити, що в звичайні дні воно буває гірше. Помешканя повинно бути приготовлено і в разі потреби напалено. Хай рекрут відчує себе одразу добре в новому свому положенні й це допоможе йому зірвати зв'язок з попереднім життям і набрати охоти до служби у війську.

* * *

Дисціплину міцну і неуступливу треба прищеплювати поступово, в перших днях рахуючися з тим, що не всі рекрути проходили передвійськове вишколення.

Потрібно інструктовати й усвідомлювати підстаршин, що обов'язок їх не тільки навчити рекрута муштри та статутів, але також виховати його морально. Козак мусить уміти працювати при кулеметі, володіти рушницею, шаблею, списом, їздити на коні, мусить витримувати великі переходи. Отже, ще мало навчити рекрута всьому тому, коли не буде загартований його дух—дух жовніра. З'ясувати це і повинен на початку вишколення к-р сотні в невеликій промові і молодий жовнір повинен відчути, що в особі к-ра сотні він буде мати не тільки начальника, але і заступника батьків.

Розпочинаються робочі дні, де на початку переважає теорія над фізичним школенням, бо звичайно рекрути прибувають в-осени. Призвичаївати рекрута до реґулярного життя треба ступнево та методично, на що маються спеціяльні приписи. Навчання поділюється на старшинське та підстаршинське. Виклади старшинські обіймають ті дисципліни, що вимагають більшого мотивування викладу і де інструктор може бути заскочений поважними запитаннями, на які треба дати відповідні вияснення. Виклади підстаршинські охоплюють теми, що з натури своєї значно простіш або доповнюють на більш зрозумілих для авдиторії прикладах те, що в загальних рисах було викладено старшиною.

До викладів старшинських належать: а) наука о повинностях жовніра, б) укарання дисциплінарне та по суду, а також скарги, в) історія України, нашого війська, а також полку, г) початкова наука вишколення фізичного і предмети, дотичні до того, д) стріляння з рушниць, кулеметів і кидання ґранат; наука о газах, е) примусове навчання читання, писання й рахунку.

Темою викладів підстаршинських буде: а) догляд за тілом, гігієна, вміння одягатися, чищення зброї, коня й сідел, б) порядок в касарнях та світлиці (в кінноті — годування коней і порядки в стайнях), в) відомості про розмір денного харчування, платня, помешкання та одяг, г) розбирання зброї й поводження з нею, д) начальники, їх ранги, віддавання пошани, е) захування себе перед начальниками, є) захування під час відпуски, відкомандірування, подорожі залізницею, в разі хороби, ж) як звертатися з різними проханнями, з) виконання обов'язків на варті

й на службі черговим у касарні чи стайні, і) нагородження бойовими орденами і відзнаки, и) обов'язки і заховання по звільненню з війська до резерви.

Накреслена проґрама наук мусить трактуватися поважно, бо вона становить основу знання служби. Найліпший теоретичний виклад не може принести користи, коли не буде пояснений на прикладі з життя. Не може бути протиріччя поміж словом і ділом, бо це внесе в душу жовніра зневір'я й може бути причиною деморалізації.

Військове вишколення має на меті приготовити жовніра до війни. Людина є сумою трьох складників: тіла, розуму та душі. Щоб виховання принесло користь, мусимо вплинути на ці три складники. А для цього потрібні муштра, ґімнастика (для тіла), загальні науки для розвинення світогляду і вплив певних психічних даних на душу. Очевидно, що жаден з цих чинників не можна стосовати спеціяльно зокрема, бо вони впливають найчастіше рівнобіжно.

Кожний жовнір має силу фізичну, потрібну до поконання трудностів воєнних, справність тіла, щоб міг маневрувати, робити різні рухи, потрібні до маневрування в бою, і щоб тратив як найменше сили при обслузі бойового приладдя.

Жовнір повинен зрозуміти своє бойове призначення, як особисте, так і разом із своїми товаришами зброї. Мусить знати подвійне призначення жовніра і громадянина, мусить розуміти, для чого виконує накази, і мусить знати, що треба вчинити, коли наказу забракне.

Жовнір мусить мати силу духа, що йому допоможе прикласти своє знання і справність фізичну, навіть не жалуючи власного життя. Сила духа потрібна для точного виконання наказу, що окреслить, яких способів боротьби має вжити вояк, щоб знищити ворога. Щоб отримати добрі наслідки, треба застосувати і відповідні ділання, що лучиться в предмет вишколення.

Щоб вияснити собі значення науки о повинностях жовніра, мусимо розглянути докладно засади виховання жовніра, а саме:

а) Виховання фізичне і гігієна належать до першої ґрупи виховавчих предметів — бо прислів'я „в здоровому тілі здоровий дух" справджується найбільш у війську. Коли людина почуває себе здоровою, тоді має вона енерґію та охоту до життя. Витривалість, загартованість до змін погоди, праці, нестатків — то продовження фізичного виховання, значну поміч якому дають ґімнастика та спорт, що сприяють виробленню у вояка здібности до швидких рухів, остільки цінних для нього.

б) Вишколення технічне й бойове за виключенням муштри не мають більшого виховавчого значення. Сюди належать: вишколення стрілецьке, бій на багнетах, противогази, служби зв'язку, піонерів і саперів, як і вишколення бойове; вони мають безпосередне значення в бою, де жовнір бачить користь, яку приносить йому вміння.

в) Муштра заслуговує на відокремлення її в окрему ґрупу. Вона має велике виховавче значення, вироблюючи разом з фізичним вихованням військову поставу і витворюючи у жовніра почуття, що в нім доконується переміна, що робиться він вояком. Муштра, ґрупові школення, а також урочисті перегляди цілих частин вироблюють почуття масове, що буде протиділати почуттю самотности під час бою. Найбільша користь муштри полягає у виробленню швидких рухів по команді. Муштра є школою виконання наказів. Мета механізації війська через муштру так же стара, як і саме військо.

г) Навчання обов'язку жовніра осягається викладами старшин та підстаршин. То праця переважно словом, якій велику поміч окаже наука читання і писання.

д) Порядок служби — то важна ґрупа викладів виховавчих, власне статут внутрішньої служби, що застосовується щоденно. Через систематичне застосування до приписів вироблюється звичка, так само як і в муштрі. Система служби навчає порядку виконання обов'язків і всього того, що потрібно як в полі, так і в щоденному життю.

е) Вплив нач-ків на підлеглих базується на особистому прикладі. Доцільне видавання наказів та контроль їх виконання, справедливість як в укаранню та нагородженню, так і во всіх відносинах до підлеглих, зацікавлення їх життям та потребами— то підстава для витворення тісного морального зв'язку між начком та підлеглим, за поміччю якого нач-ник впливає на підлеглого.

є) Життя військове. Урочисті свята такого характеру, як: присяга на вірність державі, доручення зброї, впровадження і випровадження полкових стягів, віддавання пошани і цілий ряд інших моментів меншого значення відограють велику виховавчу ролю, формуючи душу вояка.

* * *

Наука о повинностях жовніра має на меті розвинути його розум і душу, для цього вона повинна: 1) усвідомити жовніра в його обов'язках вояка й громадянина, 2) усвідомити, для чого жовніра підготовлюють до війни й яке повинно бути вишколення, 3) усвідомити, для чого існують накази, як їх повинно виконувати і що повинен робити жовнір, коли не отримує наказів в хвилях, що не терплять проволікання, 4) з'ясувати, як повинен заховуватись жовнір на службі і як потрібно жити, щоб не стратити гонору, 5) з'ясувати, які обов'язки по відношенню до своїх товаришів, 6) розбудити любов до Батьківщини, усвідомити вояка в обов'язках і вірності до неї, 7) розбудити почуття власної гідности, яко людини.

Наука о повинностях жовніра, формулуючи ті вимоги, що йому ставляться, являється наукою справді великого значення. Значення то побільшується ще тим, що викладається вона в перші тижні перебування жовніра в війську. Затримується вона

в пам'яті, як перше слово начальника, яко ціль до осягнення, поставлена начальником. Одночасно це є ціла низка основних практичних вказівок. Цей предмет повинен викладати тільки командир сотні. На викладах повинні бути старшини і підстаршини, вільні від школення з старими жовнірами. На ці виклади не повинно жалувати часу. Виклади цієї науки к-р сотні може довірити молодшому старшині тільки в тому випадкові, коли є певність, що старшина буде на висоті того завдання. В інших же предметах молодший старшина або підстаршина можуть заступати к-ра сотні без шкоди для школення.

Наука о повинностях жовніра нав'язує тісний зв'язок поміж к-м сотні та його підлеглими. Вона є катехизис для жовніра; повинен її викладати той, хто є правдивим н-ком і першим, хто буде карати за невиконання статуту. Карати ж можна тоді, коли мається певність, що дійсно жовніра научено його обов'язку. Наука та дає к-ру сотні спосіб познати підлеглих, дає можливість судити про їх здібності, про рівень їх розвитку. В разі ж випадку агітації проти військової служби — потрібно якнайскоріше противоставити їй своєчасне усвідомлення молодого вояка.

Науки підстаршинські треба відповідно укласти в певний порядок, дати докладний плян викладів, згідно з яким буде провадитися навчання.

Всі нитки праці по вишколенню лучаться в руках к-ра сотні, що керується загальним пляном вишколу для полку. К-р сотні чуває над виконанням пляну вишколення. Він відвідує виклади підстаршин, контролюючи і доповнюючи ті виклади в разі потреби, але не нарушаючи при тому авторитету підстаршини. Поправляти його належить тільки в тому випадкові, коли помилка дуже поважна.

* * *

Рівнобіжно з науками теоретичними почнуться вишколення практичні, служба внутрішня і життя в касарнях поза службою, тобто життя жовніра, що не позбавлене різних нестатків і злиднів. Про це не слід ніколи забувати і пристосовувати свої вимоги до умовин життя жовніра, дбаючи, щоб вимоги ті не були б надмірні. Іспитом цій праці буде поле, але й там треба продовжувати свою виховавчу діяльність, а саме:

1) Треба разом з підлеглими ділити тягари и небезпеку служби.

2) Давати доцільні розпорядження, не вичерпуючи сили жовніра, а рівнож давати можливість відпочинку.

3) Служити добрим прикладом для підлеглих.

Дотримання цього є конечним на навчаннях в касарнях, поза ними і на маневрах.

Квітень 1934.

О. ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ,
Сотник.

Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812 — 1814 рр.[1])

В. ЛІВОБЕРЕЖНІ („ОПОЛЧЕНСЬКІ") КОЗАЦЬКІ ПІШІ ТА КІННІ ПОЛКИ.

На початку 1813 р. Полтавське та Чернігівське козацькі рушення стояли: перше в районі м. Рівного; друге — в районі м. Житомиру. В лютому, як подає п. Клепацький (якому завдячуємо дослідження цілого того періоду), окремі відділи Полт. коз. рушення стояли залогами також ще по менших містах: у Заславі, Острозі, Полоннім, Староконстянтинові, Любарі, Ямполі, Лоловцях, Білогородці, Хмільнику, Махновці, Бердичеві. Під той час ґен. кн. Жевахову давалися ще й окремі завдання. Так, біля середини лютого, з Полтавського рушення, бо воно: — „довольно хорошо и далеко превосходит собраных в Черниговской губерніи ратников"—(Клеп., стор. 16) був призначений відділ з 640 піших та 560 кінних козаків—„для охраненія границ здѣшней (Волинської) Губерніи и особливо для предупрежденія провода за границу лошадей для французкаго правительства" — (Ibid.). Поділені на три менші відділи, під загальною командою майора Макова, вони були розташовані в Радзивілові, Мілятині та Устилузі. Ще один відділ козаків з 85 чол. був розташований—„для содержанія кордона на границѣ Тарнопольской области, дабы зараза (холера) не распространялась в здѣшніе предѣлы".—(Ibid.)

На початку того лютого кн. Кудашев, що під команду його було поставлено і „ополченську" кінноту, наказав переформувати її в полки по 5 сотень з 140 чол. кожна. Перша бриґада—(1-й та 2-й к.-коз. полки) почала формування у тому місяці.

У кінці лютоґо, як слідує з рапорту Жевахова (Дж. XI, стор. 110)—„в февралѣ и мартѣ месяцах 1813 года (вирушив) в Герцогство Варшавское, а за прибытіем в оное поступил со всѣм ополченіем в корпус Генерала-лейтенанта и кавалера Рота, блокировавшаго крѣпость Новое-Замостье, гдѣ в содержаніи блокадной сей крѣпости находился по день ея сдачи на капитуляцію, ноября по 13 число 1813 года. В продолженіи бытности моей в корпусѣ Генерал-лейтенанта Рота, по повѣленію главнокомандующаго всѣми арміями Генерал-фельдмаршала кн. Голенищева-Кутузова Смоленскаго, переформировал ввѣренное мнѣ полтавское дворянское ополченіе из повѣтових (відділів) в полки, составя оное в 4 пѣхоты и 7 полков конных, и как сіи, так и особо оных

[1]) Див. „Табор" ч. 22.

всѣ полтавскіе конно-козачіе полки под командою моею находились по день роспуска в домы их. За отпуском, в окончаніи 1814 года, ополченія мнѣ ввѣреннаго, по высочайшему соизволенію в домы свои, объявлено оному за труды и подвиги его монаршее благоволеніе, а я сверх того, во время собранія дворянства Полтавской губерніи, бывшаго в началѣ 1815 года, получил от онаго благодарность".—

Отже в початку березня 1813 р. Полтавське козацьке рушення перейшло до ґерцоґства Варшавського, як подає п. Клепацький, через Люблин на Варшаву і розташувалося: в Желихові, Островицях, Горвоні, Скарешові, Казанові. Штаб-кватира кн. Жевахова — в Казимірові. В той час рушення ввійшло до складу корпуса ґен. Рота і було оглянуте ним. Ґен. Рот знайшов—„к величайшему своему неудовольстію большую часть вовсе неспособними к оружію—другіе по старости а другіе по молодости, что не приносит чести г.г. помѣщикам". — (Клепац., стор. 12) і наказав відправити на Полтавщину—„для обращенія в домы их за неспособностью продолжать военную службу 856 козаков"—(Ibid.).

У середині червня з наказу кн. Кутузова, Полтавське коз. рушення було переформоване—„з повѣтовых в полки, составя оное в 4 пѣхоты и 7 полков конных",—що були з'єднані в бриґади.

П. Китицин (Дж. XII, стор. 10—14) подає нам ті полки на основі відомости від 25/II 1813 р.

Кінні бриґади:

I-а кн. Уракова	1-й Полт. кін.-коз. полк — з козаків Пирятинського повіту. Комдр.—полк. Ураков. 2-й Полт. кін.-коз. полк—з козаків Хорольського повіту. Кмдр—майор Кулябко.
II-а полк. Сергієнко	3-й Полт. к.-коз. п.—з коз. Лохвицького повіту—полк. Сергієнко. 4-й Полт. к.-коз. п.—з коз. Лубенського пов. —майор Бороздин.
III-я підполк. Кавкасідзе	5-й Полт. к.-коз. п.—з коз. Роменського пов. —підп. Кавкасідзе. 6-й Полт. к.-коз. п.—з коз. Констянтиногородського пов. —майор Паскевич. 7-й Полт. к.-коз. п. — з коз. теж Констянтиногор. пов.—майор Маков.

Піші бриґади:

I-а полк. Райзер	1-й Полт. піший коз. полк — з козаків Пирятинського пов.—майор Санковський. 2-й Полт. піший коз. полк—з коз. Лохвицького пов.—підполк. Шостак.
II-а полк. Клименко	3-й Полт. піш. коз. полк.—з коз. Кобеляксього пов.—підп. Потоцький. 4-й Полт. піш. коз. полк—з коз. Миргородського пов.—полк. Клименко.

У пішому полку було по 12 сотень, разом 1980 козаків в кожному. Крім того окрема команда—6-ти сотенна—з козаків Золотоношського повіту — підполковник Левицький, та курінь шпитальної обслуги—капитан Фомин. В 1813—14 р. той курінь стояв у Кракові.

В ґерцоґстві Варшавському, як говорить п. Клепацький, ті полки перебували по різних містах, яко залоги, до липня місяця. Під той час їх вживалося також і для інших потреб. Так, у червні т. р. вик. обов. Волинського ґен.-ґуб. Кумбарлей просив кн. Жевахова:—„занять посты в Гродненской губерніи от Приборовской заставы до Бреста-Литовскаго“—і т. д.

На початку липня 1813 р. кн. Жевахов отримав наказ від ґен. Рота:

—„выбрать из ввѣреных пѣших полков ополченія лучших, надежнѣйших людей, всего 4000 чел., назнача к ним исправнѣйших, опытнѣйших начальников; укомплектовать должным чином надѣжнейших офицеров, до сего уже служивших с честью в полѣ, в арміи...—” і відправити їх під Нове-Замостя, а самому прибути до корпусної кватири в м. Ситанець. Там ґен. кн. Жевахову було сказано, що під його команду, крім вибраних піших полків, вступають ще три кінні Полтавські бриґади, а саме: Де-Конора, Муравйова та Уракова.

Згідно з Плото (том III, стор. 46) під Замостям були скупчені такі українські частини:

А) Полтавська ґрупа — Ґен. майора кн. Жевахова.

Піхота:
- 1-й Полт. піш. полк—3 куріні (3 Bat. des 1-ten Pultawische Miliz. Inf. Reg.)
- 2-й „ „ „ —„ „ (3 Bat. des 2-ten Pultawische Miliz. Inf. Reg).
- 3-й „ „ „ —„ „ (3 Bat. des 3-ten Pultawische Miliz. Inf. Reg).

Кіннота:
- 1-а бриґада („ополч.“) кінно-козацька—полк. кн. Ураков.
- 2-а бриґада реґуляр. кін.-коз.—полк. Де-Конор.
- 3-я бриґада реґуляр. кін.-коз.—полк Муравйов.

Б) Чернігівська ґрупа — ? (полк. Богуславський).

Піхота:
- 1-й Черніг. піш. полк.—3 кур. (3 Bat. des 1-ten Tschernigowsche Mil. Inf. Reg.).
- 2-й „ „ „ —3 „ (3 Bat. des 2-ten Tschernigowsche Mil. Inf. Reg.).

Кіннота:
- 1-а бриґада Чернігів. реґуляр. кін.-коз.—полк. Потрісов.
- 2-а „ „ „ „ „ —полк. Семека.

Тою Чернігівською кінною дивізією командував полковник Богуславський; можливо йому підлягала також і піша бриґада.

Під той час піші полки отримали також нову уніформу. За—„Истор. Опис.”—(Дж. III) вона виглядала так:—

„Нижніе чины пѣшого полтавського Ополченія имѣли, вмѣсто курток, ко-

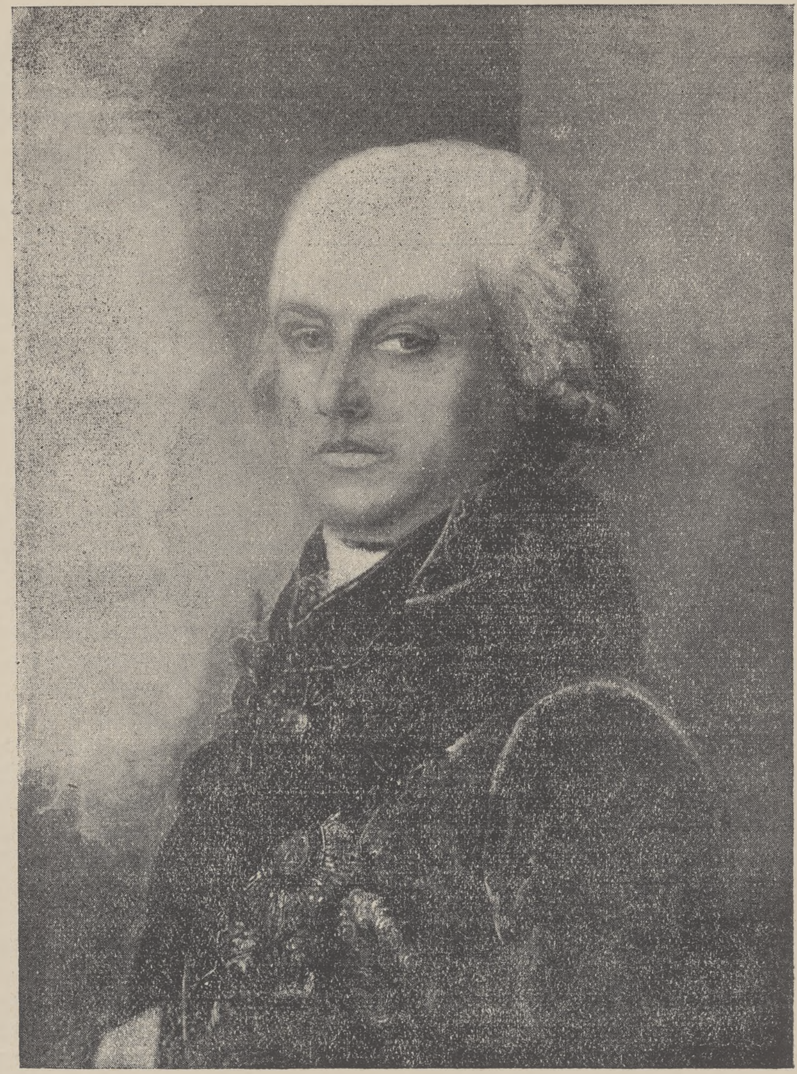
роткіе сѣрые кафтаны, выше колѣн, сѣрыя же шаровары и шапки по образцу Донских, с сѣрым мѣшком (Рис. № 2561). Первоначально их вооруженіе заключалось в однѣх пиках, а потом в ружьях, вмѣстѣ с которими они получали и патронныя сумы на чорной перевязи. Как при пиках так и при ружьях, они имѣли пѣхотные тесаки на чорной, по поясу надѣтой портупеѣ. Офицеры носили серебряные эполеты и шапки из черного овчинного мѣха с красным верхом".—(Рис. № 2561).

Про уніформу Чернігівських піш. полків відомостей бракує, але вона була очевидно подібна. Разом з новою уніформою полки отримали також і стяги, що були посвячені зо всіма належними церемоніями. Дж. III-е подає малюнки кількох стягів. То є чотирикутні кольорові полотнища з вензелями, номерами полків або курінів, деякі з написом: — „Славный 1812 год". — Кілька з тих стягів нами скопійовані. Про них див. також далі.

Отже з повітових відділів рушення ті частини перетворилися в реґулярні полки, але, і що найбільш цікаво, затримали старі українські старшинські ранги. За них і починається вперта боротьба між українцями та москалями.—„Замахи на національну окремішність Полтавського рушення — говорить П. Клепацький—робилися не тільки зовні, а й з середини самого рушення. В команд. складі його було чимало чужоземців—росіян та грузин (з гадяцьких колоністів). Маючи іноді чималі військові ранги, вони були незадоволені, що їм доводилося підлягати особам таких же, а то ще й нижчих рангів за українською номенклятурою. В справах ґуб. маршалка ми, наприклад, знаходимо скаргу кн. Уракова на те, що він, бувши полковником і бриґадним командіром з відзначеннями, мусив поступатися перед якимись обозними та осаулами лише тому, що вони ґуберньскі—„существующіе в ополченіи названія губ. есаулов, обозного и повѣтовых начальников, с переименованіем носимих(ящих) тѣ званія чиновников в полковые и бриґадные командиры, совершенно сдѣлались уничтоженными". — З приводу того Ураков просить, або звільнити його зовсім від служби, або ж усунути образу, тобто скасувати українські ранги. Лише завдяки впертости Трощинського та його зв'язкам з високими команд. сферами, Полтавському рушенню пощастило заховати свій українсій вигляд аж до кінця кампанії."

Тяжче було боротися з вищим „начальством".—„Замахи зовні—пише далі П. Клепацький (стор. 20)—це найближче начальство: корпусний командір Рот, з роду німець, а культурою росіянин—увесь час намагався поставити рушення під загальний ранжір. Так, у середині серпня Жевахов доповідає Трощинському, що Рот словесно наказав йому, щоб у полках Полт. рушення— „казачьи свитки были перешиты гораздо короче и уже в виде курток, а также шаровары, как в регулярных полках—панталонами"—і Жевахов побоювався, що принаймі тим частинам, що стояли під Замостям під командою Рота, доведеться переобмундуровуватися. По відношенню до командного персоналу, Рот ви-

магав „называться начальнику бригады—бригадним; шефу полка—шефом оного, занимающим мѣсто штаб-офицера—за майора, управляющим ротами—за капитана и т. д. за поручика, подпо-

Дмитро Прокопович Трощинський (1754—1829 рр.).

Родич Гетьмана Мазепи; полковий писар Полтавського полку; російск. сенатор та міністр юстиції; організатор Полтавського козацького рушення 1812—14 р.р.; український політичний діяч. (з портрету роботи Боровиковського).

рутчика и прапоршика, а отнюдь не называться повѣтовым обозным и др. чинами.“

Проте впертість та енерґія Трощинського перебороли і той замах. Всі ті суперечки мусив вирішувати кн. Кутузов і видно то вже так йому надокучило. шо він видав катеґоричний наказ залишити українців у спокою, бо—„сіи присоединяются к арміи собственно по обстоятельствам настоящего военного времени, но что люди ни в коем случае не теряют права своего, что они остаются в собственном их одеяніи, в своих эскадронах и сохраняют при себе все те привилегіи, которые при формированіи их всемилостивейше им предоставлены“. (Дж. XVI, стор. 16).

У свойому рапорті кн. Жевахов пише, що:—„как сіи (т. т. 4 піші та 7 кін. „ополч.“ полків) так и особо оных всѣ Полтавскіе конно-казачьи (реґулярні) полки под командою моею находились по день роспуска их в домы свои“,—отже з цього випливає, що всі українські формації Полтавщини стояли під командою одної особи—кн. Жевахова. Треба думати, подібно стояла справа і в Чернігівців, але хто командував ними—певно не відомо. В порядку субординації, як то відно з різного листування, кн. Жевахов підлягав командірові корпуса ґен. лейт. Роту, через нього командуючому т. з. „Польською армією“ (т. т. яка стояла в Польщі) ґен. Беніґсену, а через нього головнокомандуючому рос. арміями ґен-фельдмаршалу кн. Кутузову-Смоленському. В кінці 1813 р. замісць Польської армії зформована була „резервова“ армія на чолі з ґен. Д. І. Лобановим Ростовським (братом Я. І. Лобанова).

Всі останні Полтавські та Чернігівські реґулярні кінні та „ополченські“ піші та кінні полки були розташовані по різних містах Варшавського ґерцоґства (крім тих полків, що пішли на захід) і уживалися для залогової служби та різних інших потреб як то: для охорони кордонів, супроводу полоненних, лазаретної служби і т. д. Крім того на ті полки часто дивилися як на джерело поповнення інших частин. Так, у липні 1813 р. з наказу командуючого Польською армією ґен. Беніґсена та за приписом ґен. Рота було—„выбрано присланим от его превосходительства г. главнокомандующего—артилеріи майором Арцыбашевым из команды внутренней для возки и артилерійских запасных парков лошадей 77, и по укомплектованію команд при парках состоящих казаков 200, каковыя люди и лошади з нарочно наряженними чиновниками от той команды сотенным товарищем Татенком и сотенным эсаулом вахмистром Бураковым в главное польской арміи дежурства июля 26 отправлены“ (Кл., стор. 20). Дня 1-2.VIII ту команду поділено на три частини і відправлено: першу — під командою б. Золотоношського повіт. начальника підпол. Левицького — до Петрокова; другу — Прилуцького повіт. обозного

шт. ротмістра Степанова—до Кракова; третю — Полтавськ. повіт. обозного підпор. Бублинського—до м. Ленчиці.

Із листування ґен. Рота з кн. Я. І. Лобановим (Дж. XIV, стор. 148) видно, що Беніґсен також надумав козацькі реґулярні полки 5-й та 9-й (Полт.) укомплектувати козаками рушення: — „я не смѣю сказать—пише ґен. Рот—чтобы и другіе регулярние конные полки сего самого войска не имѣли равного недостатка, который также необходимо нужно пополнить“—але він вже добре розібрався, що козаки рушення „не могут поступить в состав на укомплектованіе сих полков, которыя, сколько мнѣ извѣстно, должны быть составлены из казачьих слобод на всем содержаніи“—(стор. 149).

Раніш переходу до бойової діяльности українських формацій під Замостям, варто сказати ще кілька слів про їхнє внутрішне життя.

— „Приказом по армії — пише П. Клепацький (стор. 17) — головного квартирмайстра Райхенбаха від 1-го VII 1813 р. рушення було прийнято на державне утримання, проте це розпорядження не скоро дійшло до здійснення й наші козаки терпіли велику нужду в усьому. Передовсім їм бракувало казанів для варева їжі, в кількості 480. З приводу тих казанів чимало було листування, бо на це треба спеціяльно збирати гроші з шляхти, чому заперечував тодішній млр. ґуб. Лобанов-Ростовський, так що Трощинскому довелося вирішувати цю справу аж у комітеті міністрів. Разом з тим „ополченці“ відчували велику потребу в одягу. Насамперед начальство звернуло увагу на командний склад, зокрема на сотенних товаришів та осавулів — „из коих последние не имеют даже средства и по сие время обмундировать себя, нося разное платье, какое кто мог иметь в доме своем..., на которое здешние жители и даже самые враги общего спокойствия не без презрительного замечания смотрят“. — Ще гірше стояла справа з козаками. — „Вверенные мне 6-го конного полка козаки (рапортує кн. Жевахову полк. Паскевич) не получая целой год рубах и сапогов, ни даже на прошивку к оным передов, будучи безпрестанно на службе и в безпрестанных командировках так обносилися, что почти остаются теперь босые и без рубах, отчего великую терпят нужду, а как теперь сближается осень, то по сему времени и того более претерпевать они будут от сего недостатку“. — Старшині шляхта допомогла асиґнуванням третного не в рахунок утримання — одним, і призначенням постійного утримання — іншим; для забезпечення ж одягом та взуттям козаків, крім пожертв шляхти, довелося звернутися до реквізицій. Так 26.IX. 1813 р. командір 3-ої кін. бриґади полк. Кавкасідзе повідомляв Жевахова, що йому наказано від корп. командіра Рота вимагати від Радомського префекта, а коли за 3 дні він не задоволить, то реквізу-

вати 4 тисячі пар добротних чобіт, 4 тис. сорочок та 5 тис. готового одягу з ліпшого селянського сукна. Не ліпше стояла справа із харчами. Хоч вояки мали одержувати пайку з порції хліба та 1 фунта м'яса, проте її не завжди можна було одержувати від постачального відділу, а місцева влада (префекти та підпрефекти) під різними приводами проволікали справу. Отже траплялося, як пише ґен. Рот, що — „воины 6 дней как не имеют хлеба, а питаются разными способами, другие же, неимеющие оных, ѣдят травы и разные коренья". — Для полагодження того лиха також доводилося звертатися до реквізицій, висилаючи команди в довколишні міста — „дабы они все продукты жизненные, где только что найдут, отправляли-бы под Замостье как найскорее, несмотря ни на какие отговорки обывателей и помещиков, противящихся и старающихся медлить в исполнении сего, доставлять в корпусную квартиру, как и самых подпрефектов, буде таковые ослушниками окажутся". — Зокрема зле було з сіллю, яку населення приховувало, щоб досадити завойовникам. З того приводу цікавий інцидент оповідає ґен. Рот у листуванні до Жевахова: на початку вересня 1813 р. сотен. товариш Скориків відшукав був 60 барил прихованої солі, а коли Рот наказав йому здати в інтенданство, то другого дня було здано лише 30 барил, при чому Скориків виправдувався тим, що, мовляв: — „протчую соль обыватели попрятали так, что отыскать он не мог". — Іноді-як говорить П. Клепацький — траплялися також при такій скруті і випадки мародерства. — „В паперах управління ґуб. начальника ми знайшли декілька справ про мародерство: то загарбовано свиню, то волів, чи там овець." — „Жалобы неоднократно до меня доходят — лементує ґен. Рот — начальники полков до того роспустили по совершенной слабости своих людей, что безпрестанные жалобы до меня доходят". — Хоч корпусний командір обвинувачував у всьому може й дійсно слабоватого Жевахова та підлеглих йому начальників, але напевне найбільша вина за ці здирства впадає на тих, хто завідував постачанням війська, а помирати голодною смертю нікому не хочеться, особливо коли хліб заслужений" — (стор. 18.). І. Ф. Павловський (Дж. XIV) підібрав кілька ще більш важливих документів, що характеризують безпорадний стан постачання українських козаків під Замостям; з них на особливу увагу заслуговують листи того ж ґен. Рота до кн. Лобанова-Ростовського. В тих листах виявляється погляд ґен. Рота як на той стан, так — і, що нас особливо цікавить, на підлеглих йому українських козаків.

Перший лист від 5 вересня 1813 р. за № 5310:

— „Ваше сіятельство мил. государь! — пише ґен. Рот — я смѣю предупредить в. с., что не остается мнѣ других средств, как довести до свѣденія Е. И. Величества бѣдственное состояніе войск малороссійскаго ополченія; совѣстно имѣть в чужой землѣ войско в таком положеніи, — наго, босо, не имѣет

и необходимых в движенiи и дѣйствiю потребностей, как котлов, и шанцевого инструмента и по предписанiю долженствующих быть в ополченiях патронных ящиков и провiантских фур. Нарочно посланный полт. ополченiя 1-го конного полка г. шт. ротм. Гребенник до сего времени еще не возвращается, который был снабжен депешами к в. с. касательно необходимых недостатков в войскѣ малоросiйскаго ополченiя. Я в обязаности безпокоить в. с. моею всепокорнѣйшею просьбою о неоставленiи содѣйствiем вашим и пособiем в доставленiи амуницiй и обуви, как для ополченiя, так и для регулярных полков черниговских и полтавских. Я опишу вам настоящее состоянiе войск: в полках регулярных весьма мало надежных и исправных офицеров, лошади почти всѣ никуда не годятся и весьма малорослы, отчего полки сiи теряют свое достоинство и не могут дѣйствовать фронтом, чѣм теряют славу соотчичей своих и нацiи, за которую они вышли на полѣ брани; я смѣю увѣрить вас, в. с., если полки сiи привести в должное состоянiе, то оные отличат себя, потому люди в оных чрезвычайно хорошiя и надежныя. Как ополченiе не имѣет при себе лѣкарей и священников, то я сам всѣпокорнѣйше прошу не оставить предписанiем вашим кому слѣдует о высылкѣ оных, как амуницiи и обуви для ополченiя и регулярных полков, кои также не могут остаться без оной, без чего наступающее зимнее время заставит лишится множества людей, осень сдѣлала свое начало, болѣзни уже начались и число больных день ото дня все увеличивается, и буде сiе не будет предупреждено и недостатки не будут исправлены, то я ожидаю ужасныя послѣдствiя и дабы сiе не осталось на моей отвѣтственности, в обязаности себя нахожу довести до свѣдѣнiя Е. И. Величества." — (Дж. XIV, стор. 147).

В тому ж місяці ґен. Рот пише другого листа до Я. І. Лобанова. Зпочатку повідомляє, що Гребенник привіз на казани 10 тис. руб. асиґнаціями, що передані кн. Жевахову, а далі пише, що:

— „Положенiе млр. ополченiя заставляет меня еще раз обременить в. с. моею всепокорнѣйшею прозьбою" — і ще раз повторює про жахливий стан козаків. Цей лист повіз сотенний товариш Коновалів. (Ib. стор. 149).

Зрозуміло, що як Трощинський, так і Лобанов робили все, що тільки могли. Прикладом, Лобанов приписав Чернігівському ґубер. Бутовичу якнайскорше зібрати гроші з козацьких громад, а останній в свою чергу попередив свою поліцію, що при повільній збірці грошей поліційні урядовці самі мусять сплачувати недостачу і т. д.—10.XI. Рот знову пише листа і скаржиться про неотримання відповіді. Пізніш виявилося, що Коновалів, отримавши від Лобанова папери, поїхав не до армії, а до дому до своїх родичів. Нарешті тільки в січні 1814 р. були зібрані такі гроші на козацькі реґулярні полки:

На Полтавські:

В 1-й полк	на 972 коз.	—	48600	карб.
„ 3-й „	„ 517 „	—	25850	„
„ 4-й „	„ 919 „	—	45950	„
„ 5-й „	„ 759 „	—	37950	„
„ 6-й „	„ 915 „	—	45750	„
„ 7-й „	„ 905 „	—	45250	„
„ 8-й „	„ 810 „	—	40500	„
Разом			289850	карб.*)

На Чернігівські:

1-й полк	на 885 коз.	—	44250	карб.
2-й „	„ 883 „	—	41700	„
3-й „	„ 1092 „	—	54600	„
4-й „	„ 829 „	—	41450	„
6-й „	„ 860 „	—	43000	„
Разом			225000	карб.

Разом на реґулярні к.-коз. полки зібрано = 514.850 карб. (стор. 150, Ibid.). З тої суми 365 тис. карб. Лобанов переслав ґен. Д. І. Лобанову, а цей вже ґен. Роту. Але тут сталася нова халепа, про що ґен. Рот пише в листі № 35 від 7 січня 1814 р. (стор. 151—2).

Виявилося, що асиґнації не можна розміняти в Польщі — „в здѣшнѣм краѣ претерпѣвается много убытку, асігнаціи должно опять отсылать в Россію, что приводит затрудненія всякаго рода и большие издержки". — В тому ж листі ґен. Рот згадує також — „касательно ополченія. Оно поступило под начальство мое почти голое, ибо оно выступило из Малороссіи мгновенно и без одежды, я приказал брать реквизиціею сукно, сапоги, полотно и протчее и посредством неотступных моих требованій, я дошел до того, что верховный совѣт герцогства варшавскаго утвердил оныя реквизиціи; в 4-х полках уже передняя и средняя шеренги обмундированы, как регулярныя войска вооружены и хорошо выучены, они сражались всегда с мужеством под Замостьем с гарнизоном сей крѣпости, который до послѣдняго дня не переставал дѣлать вылазки, всѣ полки сіи ничѣм не различествуют от регулярных войск. Прилагаю при сем копіи с бумаг, полученных мною от г. генерал-кригс комисара резервной арміи и кавалера Ланча, из коих в. с. усмотрѣть изволите, что ополченіе не будет, конечно, распущено до окончанія войны".

„Ополченських" козаків, як бачимо, ґен. Рот сам частинно обмундурував, що ж до реґулярних, то вони змушені були зробити це на власні гроші, що були їм вислані; ґен. Рот наказав ком. полків зробити це — „добропорядочно с разчетом"**).

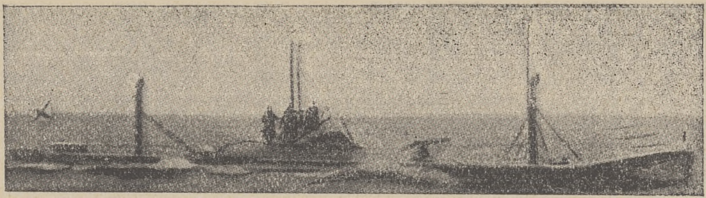
Так виглядало забезпечення українських полків і так намагалися зарадити цьому лихові.

(Далі буде.)

*) На 9-й п. полк надіслано було додатково, але в жовтні т. р. по розрахунку на 570 коз. та 520 коней — 31500 карб. Про останні не відомо.

**) На кожного козака куплено: 5 польських локтів сукна, по 2 крб. 50 к.; шкіра для штанів — 6 крб.; червоного сукна на викладку штанів — 3 крб. 60 коп.; ґудзики, гачки, нитки, робота — 2 крб. 35 к.; сорочка — 2 крб. 50 к.; чоботи — 3 крб.; пояс — 1 крб. 50 коп.; шапка — 4 крб. 25 к.; краватка — 30 коп.; підкладки — 15 локтів по 30 к. — 4 крб. 50 к., а всього 40 крб. 50 коп.

Рештки — 9 крб. 50 коп. (з 50 крб. на кожного козака) ґен. Рот наказав ужити на ремонт збруї.

Підводний човен Чорноморської флоти „Карп". *)

С. ШРАМЧЕНКО,
Лейтенант флоти.

Рятування підводних човнів**)

II.

За останніми відомостями франц. фахової преси у франц. порті Бресті відбулися дуже цікаві проби нового апарату. Винаходець, звичайний механік, що поки тримав в секреті як головні принципи, так і пляни свойого апарату перед морськими інженерами франц. флоти, проробив таку спробу: маленький корабель у формі міни (торпеди), наповнений водою з двох кінців, затонув з винахідцем, що був у середньому відсіці разом із своїм апаратом. Торкнувши дна, за кілька хвилин корабель піднявся самостійно на поверхню води, при чому обидва кінцеві відсіки лишалися заповнені водою.

Здавалось би сенсаційний винахід, але про практичну вартість такого апарату можна судить лише після зазнайомлення зо всіма його подробицями. Щороку предкладаються морським міністерствам всіх країн у великій кількості різні такі апарати, збудовані різного роду фаховими і нефаховими особами від інженерів до звичайних ентузіястів. Ті винаходи часами бувають гарні в теорії і зовсім нездатні в практиці, а часами в спокійних умовах портової практики давали навіть задовольняючі наслідки, хоч потім були зовсім непридатні „на морі".

Звертає увагу, що винаходці різних таких апаратів по більшості забувають, що підводний човен — це корабель, призначений до війни і до плавання на морі кожної погоди.

Перше, що бачить кожний, хто побував на підв. човні, це мала кількість вільного місця, бо човен увесь заповнений внутрі. Там

*) 1907 р. 210/240 тонн, 12/9 вузлів, 1—47 мм гарм. У 1918 р. був у реєстрі Україн. Держ. флоти. У 1919 р. затоплений анґлійцями під Севастополем.

**) Див статтю в ч. 19 „Табору": „Підводний човен і сучасні засоби його рятування". Стаття ця викликала зацікавлення серед читачів „Табору" і знайшла свій відгук у листах до мене, а серед наших військових знайшлися навіть і винаходці засобів рятування підводних човнів. Тому я вважав за свій обов'язок повернутись ще до цього поважного питання. С. Ш.

містяться: елєктр. акумулятори (більш 250 тонн ваги на підв. човні в 1500 тонн), елєктр. мотори до продування, до вентилювання, до різних дрібних апаратів на човні; далі мотори Дизеля з додатками і запасом палива (на яких 10.000 міль району плавання), повний запас провіянту та вина на певний час, запаси води, мін і набоїв, перископи, скомпліковані апарати до занурення підв. човна — одним словом підв. човен перевантажено до *maximum*'у. Оджеж, коли якийсь винаходець пропонує індивідуальний апарат рятування з підв. човна, він забуває, що по більшості його апарат дуже важкий і для нього не можна знайти місця на підв. човні. Це тим більше, що цих апаратів мусить старчити на цілу залогу човна, тобто до 60 апаратів.

Припустимо, що можна було би поступитися деякими якостями навіґаційними і бойовими підв. човна, щоб мати можність рятувати його залогу в випадку затоплення човна*) але мусимо пам'ятати, що такий індивідуальний апарат може бути добрим лише для глибини менш 50 мтр., бо, як вже згадувалося раніш, орґанізм людини не може витримати наглої зміни тиснень від 50 і більш мтр. і до поверхні води. Далі, щоб вийти з підв. човна, що лежить на глибині менш 50 мтр., через люк або через мінні апарати, треба там мати відповідне тиснення повітря.

Між тим, якби в підтримку ідеї індивідуальних рятункових апаратів, посилаються на один цікавий випадок з часів Світової війни в Російській Балтійській флоті наприкінці липня 1917 р. при загибелі рос. підв. човна „АГ15". Треба тут підкреслити, що сама загибель човна сталась вже за революційного часу, коли дисципліна підупала з одного боку, а з другого революційна матроська юрба, інспірирована, як тепер відомо, ворожими аґентами, добилася знесення рангів старших фахових підстаршин флоти (кондукторів флоти) і звільнення поверхстрокових підстаршин, після чого флота залишилася без найкращих фахових підстаршин.

Підв. човен „АГ15", знаходючись на рейді Люм (недалеко Або) в складі цілого дивізіону підв. човнів, почав учебне занурення, несподівано перехилився кормою від води, що хлинула через кормовий люк, що був зле замкнутий, і одразу затонув, при чому к-р човна лейт. Максимович та два морці, що не встигли опуститися внутрь, опипилися в воді, а разом з тим вода ще хлинула тепер і через відчинений центральний люк.

Зараз же були вжиті заходи до рятування, з матки підв. човнів спущені нурці, які доповіли, що чують згуки з затонувшого човна.

Через деякий час було виловлено міну, що вистрілив загинувший човен. До хвоста тієї міни був прив'язаний кавалок холстини, на якому червоною фарбою було написано: „В носовому відсіці живих одинадцять людей на чолі з старшим старшиною. Вода потроху затопляє нас. Просимо негайної помочі!".

Тоді з більшою енерґією були вжиті різні заходи для вирятовання човна. Викликано спеціяльний корабель для рятування підв.

*) Така самопосвята може бути якраз головною причиною катастрофи через зменшення маневрових якостей човна, що з'являються найкращою ґарантією його безпечности.

човнів — „Волхов", але останній мав змогу прибути лише через $1^1/_2$ дні.

Коли не вдалося підняти човна кодолами, спробовали буксировати його по дну до мілкого місця, але все без результату.

І ось тут сталося чудо: о год. 22 до штабу Або-Аландської позиції було передано телефонограму: „На місці загибелі підводного човна по одному випливло з води десять людей екіпажу і останнім старший старшина лейтн. Матиевич - Мацієвич *). Всіх підібрано шлюпками, що вартували на місці загибелі човна, і відправлено до шпиталю.

Як це сталося, даємо слово лейтн. Матиевич-Мацієвичу:

„Під час авралу **) занурення я задраївся герметично в носовому відсіці з людьми, що по розпису знаходилися коло своїх постів. Човен несподівано швидко занурився з нахиленням на корму і я відчув, що ми лягли на дно. Занадто швидке занурення, відсутність наказів і взагалі яких-будь ознак життя за водощільною переділкою в сумежнім з носовим центральнім пості доводили, що ввесь човен, крім нашого відсіку, затоплений. Становище було безвихідне: нас засуджено на повільну смерть, бо я добре знав, що засобів для підняття човна ані на рейді Люм, ані в порту Або не було. Лишалась мала надія, що нас відтягнуть по дну на мілке місце, хоч і це було під сумнівом, бо дно Люмського рейду мусіло рясніти великим камінням, через що тягнути нас по ґрунту чи вряд з'являлося можливим.

Але як не сумні були оті думки, не можна було їх виказувати перед збентеженою командою. По звернутих на мене сумно-сполоханих поглядах видко було, що всі свої надії морці покладають на мене. Я заспокоїв їх, сказавши, що нас конче підіймуть і, щоб додати їм духу, пустив у рух ґрамофон.

Через півгодини за бортом почулося шамотіння сталевих перлінів і рухи нурців. На це ми почали стукати, щоб повідомити, що в човні є живі люде.

Далі, по здриганням човна, ми зрозуміли, що нас тягнуть. Рятунок уявлявся близьким і безсумнівним.

Але, гай-гай, не надовго, бо ми відчули, що човен руху наперед не має.

Тут і починаються самі жахливі хвилі — до нашого відсіку почала протікати вода...

Рівень її повільно, але безупинно підвищувався, потроху затоплюючи наш відсік; праця ж за бортом припинилася.

Щоб повідомити про близьку нашу загибель, я відразу наказав вистрілити міною, до якої прив'язати щось подібне до листу. Виґвинтивши ударника і зачинивши кляпан затоплення, щоб нешкідлива вже тепер міна залишилась плавати на поверхні води, я написав на холстині кілька слів і міна була випущена з апарату.

По поновленню спроб буксировати нас по дну я зрозумів, що міна дійшла по призначенню, але в той же час мені стало ясним, що нам не в чім помогти не можуть. Але все ж таки, доки була можливість, я продовжував накручувати ґрамофон і всяким способом підтримувати бадьорий настрій, шуткуючи і розмовляючи так, ніби ніщо надзвичайне нам не загрожувало.

Вода підіймалася вже вище колін. За бортом затихли всі роботи, а з ними зникла і надія. Настрій почав падати. Залиті водою акумулятори перестали давати ток. Світло погасло...

Ми були в абсолютній темряві — вода доходила вже нам до плеч. Помацки нагромоджуючи різні речі, ми старалися забратися все вище.

Нарешті, гонимі водою, ми всі повисли на залізному трапі, розмістившися головами навкруги вихідного люку, що вдавався внутрь човну в вигляді відрізка широкої рури.

---

*) Служить зараз в Польській флоті.

**) Загально-службовий сполох, в якому бере участь ввесь екіпаж.

Команда давно вже згубила присутність духу. Плакала, лаялася, примовляла. Один з морців, кленучи долю, збожеволів, відірвався від трапу і затонув.

Так в абсолютній темряві, головою до голови, стискаючись навкруги вихідного люку, висіли ми по горло у воді, вичикуючи своєї останньої хвилі...

Ось вода торкнулася вже долішнього зрізу вихідної рури. Увесь відсік затоплений. Залишилось лише повітряне кільце навкруги вирізку вихідної рури.

В цьому кільці зоосередилось десять голів, що тяжко дихали, втягаючи в себе рештки повітря.

Кінець був очевидний. Він мусив прийти через кілька хвилин.

Тоді мені раптом прийшла думка — відчинити вихідний люк і викинутись з човна. Глибина була 90 футів *). Тиснення, яке було на цій глибині, вимагало повільного і обережного підіймання, щоб не вскипіла кров, але... вибору не було. Смерть підсунулася щільно.

Далі, думав я, як я відчиню люк, вода вмить заповнить наше повітряне кільце і вискочити зможуть, набравши в себе повітря, лише дві — три особи. Таким чином мені особисто все рівно загрожувала смерть, бо я міг вийти останнім...

Вдохнувши з трудом повною груддю, я занурився у воду, налапав ричаг і відчинив вихідну кришку. Повернувши до повітряного кільця, я із здивованнем сконстатував, що воно не заповнилось водою, як я припускав, але тільки ще більш стиснулося повітря — до вирівняння зовнішнього і внутрішнього тиснень.

Тоді, захопившися можливістю урятувати всіх, я став по черзі брати за ковнір морців, що чіплялися і опіралися, і зануривши їх головою під ребро зрізу вихідної рури, виштовхував їх під відчинений люк. Далі їх вже випірало тисненням угору і без перешкод викидало на поверхню. Виштовхнувши всіх, я послідував за ними: нирнув під ребро зрізу і просунув голову в люк, після чого невідома сила потягнула мене вгору. По дорозі мене вдарило головою об стальову кодолу, що була перетягнута з містка на ніс човна, а потім я автоматично виплив, що показалося мені страшенно довгим...

Голова моя раптом винирнула поміж шлюпок, що зібралися навкруги, і я побачив над собою зірки.

Вскипіння крови не було ніби, а може воно і було, але мало виявилося; у всякім разі ми всі були покладені до шпиталю, бо почували себе погано".

Цей рідкий випадок можна назвати лише: щасливим збігом обставин.

* * *

Отже переходимо від індивідуальних засобів рятування, про які вже згадувалося і раніш, до розрішення другої проблєми, що ставиться винаходцеві, — проблєми рятування підв. човна через швидке його підняття (про існуючі деякі засоби див. попередню статтю). Тут виникає найтрудніше положення, коли затонувший підв. човен лежить більш як на 50 мтр. глибині, куди нурець не встані спуститись (при сучасному положенню річей — в звичайному скафандрі — убранні), щоб не бути раздавленим тисненням. Тому зараз не вважають можливим закладувати кодоли на такій глибині і переводити роботи по підняттю підв. човна, або в який інший спосіб рятувати його екіпаж.

Відомо, що нурці з італ. спеціяльно-рятункового корабля „Артиґліо" спускалися і на 110 метрів (!), але не треба забувати, що

*) Яких $27^1/_2$ метрів.

вони були в таких твердих і таких спеціяльних нурецьких скафандрах, що не дають можливости до швидких рухів, так конче потрібних під час рятування підв. човнів та їх екіпажів.

Припустимо, що якось вдалося під затонувший човен підвести кодоли, не дивлючись на всі перешкоди, тобто викопати під човном тунелі і через них протягнути кодоли; припустимо також, що хвилювання моря невелике, морські течії теж малі тут, кодоли вже відповідно підтягнені, щодо хвиль, вітру і положення підв. човна — до симетрично розставлених понтонів. Тоді виникає поважне питання: щоб підняти підв. човен з дна, треба відтягнути або відірвати його від дна, а на це треба, залежно від глибини, використати силу майже втричі більшу від його ваги, тобто для підв. човна в 1000 тонн — для першого підтягнення треба потягнути коло 4000 тонн. Далі треба, щоб всі кодоли тягнули однаково і симетрично, бо інакше вони будуть рватися, а разом з тим треба, щоб і понтони трималися симетрічно, а на хвилі це не так легко...

Одже підняття великих підв. човнів з великої глибини зараз є питанням майже утопічним; з підняттям же малих підв. човнів в залежності від сприяючих обставин справа виглядає краще. Пару років тому італійцям при чудовій погоді вдалося підняти затонувший малий підв. човен, але через 3 дні. Екіпаж його, зрозуміло, був вже мертвий.

* * *

На все це можна повторити, що існуючі засоби рятування підв. човнів незадовільні і чекають поліпшення або навіть нових ідей своїх винаходців, а тому і погляди воєнно-морських фаховців різних держав, а від цього і засоби рятування на практиці різні.

Погляди американців і анґлійців майже згідні і їх можна укласти в наступних принципах:

1) Під час рятування екіпажів підв. човнів треба стосувати такі засоби, які екіпаж може використати безпосередньо; тому підняття цілого підв. човна — не раціональне.

2) Засоби рятування, що мусить мати підв. човен, ні в якім разі не повинні обнижувати бойової та маневрової якости його.

3) Найбільш удатними засобами вважають апарати індивідуальні (респіратори).

4) Пристосування спеціяльних комор до виходу з підв. човна може мати місце лише на підв. човнах більшої місткости.

5) Стосування рятункових буйків і випливаючих „комор" не раціональне, бо ці апарати дуже тяжкі і великі — побільшуючи місткість підв. човна, зменшують бойові якості його.

Погляди еспанських в.-мор. фаховців вже інші і зводяться до наступного:

1) Для рятування екіпажів підв. човнів треба вживати апаратів, що не наражають людського орґанізму на ненормальне тиснення повітря або води.

2) Вихід з затонувшого підв. човна мусить бути простий і легкий і не мусить залежати від відваги шукаючого порятунку.

3) Рятування останнього по черзі мусить бути також просте, як і першого.

На підставі цього еспанці вважають, що індивідуальні апарати не дають певности під поглядом задовільного ділання, бо дуже скомпліковані, а самий вихід з затопл. підв. човна занадто непевний (різиковний). Вони приймають, що питання рятування екіпажів підв. човнів може бути розв'язане лише через пристосування випливаючих „комор", що мусять бути встановлені на носі і на кормі підв. човна. Вага цих апаратів буде 5 тонн, себ-то 0,5% на 1000 тонн місткости.

Італійські в.-мор. фаховці (про засоби рятування в італ. флоті вже згадувалось раніш) виступають проти цих апаратів з таких міркувань *):

1) Стосовані до цього часу такі випливаючі комори можуть помістити не більш 1 — 2 людей. По виплиненню на поверхню води ті люде мусять вийти з комори, щоб останню можна було притягнути назад до підв. човна за наступною партією. Що ж мають тоді робити врятовані на поверхні води, як близько не буде корабля, а ще гірш, як море буде неспокійне?

2) Стосування ж одночасного рятування більшої кількости потягне за собою збільшення комори, а з цим і загальної ваги інсталяції до яких 20 тонн.

3) Практика показала, що на 10 катастроф з підв. човнами, 9 аварій буває від зіткнення, що викликає ушкодження корпусу човна. В зв'язку з цим деякі відсіки підв. човна будуть затоплені, а в інших тиснення повітря збільшиться і може значно. Отже ці комори не забезпечують екіпажу підв. човна від перебування певний час під побільшенним тисненням.

4) Пристосування самих комор стане на перешкоді екіпажу підв. човна до виходу з човна і до переходу до іншого, що міг би підійти і лягти на дно поблизу („Рятунковий човен", див. в попер. статті).

5) Під час бурхливої погоди дуже легко може бути ушкоджена кодола, що служить для поворотного притягування комори до човна, і комора не зможе повернутися.

6) Спосіб цей дуже повільний. По обліченню рятування екіпажу з 60 людей буде продовжуватись *minimum* яких 30 — 40 годин. В таких умовах дуже сумнівне, чи вдасться врятувати вже другу половину екіпажу.

У всякім разі, не дивлючися на таку поважну критику, італійці крім рятункових підв. човнів стосують у своїй флоті й індивідуальний спосіб і спосіб комор.

Індивідуальний спосіб — респіратори — стосуються в сучасний мент майже всюди.

---

*) „Prioista Marittima". 1934.

Цікаве, що анґлійці починають потроху відходити від виключного користання індивід. способом, бо не так давно, після загибелі підв. човна „М2", анґлійське адміралтейство видало наказ, щоб всі нові підводні човни були б забезпечені сигнальними буйками, що мають випускатися з човна в випадку катастрофи.

Майбутнє покаже нам, який з існуючих, може більш удосконалених способів рятування підв. човнів, а може який новий винахід буде найліпший!...

РОЗДІЛ IV.

Каста чи профсоюз?

Чим повинен бути корпус старшин? Це питання, відповідь на яке може становити про характер та вартість самої армії. В добі, участниками якої є ми, в добі надзвичайного розвитку техніки, не брак поглядів, що зводять ролю старшини до ролі якогось майстра або інженера, керуючого дорученим йому відділом великої фабрики чи підприємства. З точки погляду матеріялістичної ідеолоґії, яка нещодавно знаходилася у вершку свого розквіту, здавалося зрозумілим, що фах старшини є цілком подібний до якогобудь іншого, що досить набути певні знання в цій галузі, щоб увійти до складу старшинського к-су. Інших вимог нібито не треба й ставити. Звичайно такі погляди мотивують досить мглистими, а подекуди й облудними фразами про демократичність та рівність.

Чи не перетворився би к-с старшин при такій системі поповнення у звичайний профсоюз і чи не фальшиво була унята би вимога демократичности?

З такою орґанізацією армії взагалі, а зокрема к-су старшин можна було би погодитися лише в тому випадку, коли б людскість позбулася небезпеки вибуху війни, а збройною силою в державі була не армія, а народня міліція. Дійсність однак далека від утопійних мрій непоправних пацифістів. Всі привабливі фрази про загальну згоду народів та про вічний мир оказалися тільки фразами і до того дуже шкідливими для тих, хто ними захоплювався.

Армія на сьогодня є невідкличним чинником життя держави і символом її суверенности. Коли ж це так, то і питання про к-с старшин не буде питанням абстрактним, бо цей к-с власне є передумовою творення та існування армії, як орґанізму, що хоч і являється еманацією цілого народу, але керується у своєму життю певними відмінними від інших нормами.

Чи буде на висоті своїх завдань старшинський к-с, збудований на засаді профсоюзу? Чи вистарчить самого знання та досвіду, щоб провадити жовніра на страшний іспит, яким є бій?

Найбільші вожді покладали завжди велику надію на мораль війська*), а приклади з воєнної історії свідчать, що вони мали під цим поглядом слушність. Крім фахового знання, не менше значення будуть мати так зв. „imponderabilia" — етичні якості людини, яких не можна ні обрахувати, ні зважити. Ці якості (моральні кваліфікації) і повинні складати, поруч із знанням (фахові кваліфікації), той критерій, що має опреділювати вартість к-су старшин та що відрізняє його від інших орґанізацій в державі. Моральні вартості старшинського к-су повинні бути в стані, так би мовити, сконденсованому, щоб могли поділати і на тих, хто з часом мобілізації прийде до війська з іншими поняттями та іншою мораллю.

---

*) „A la guerre, disait Napoléon, tout est moral"... „Табор" ч. 1, стор. 24. Редакція.

Противники такого погляду назовуть це поворотом до кастовости. Здається, однак, що ми занадто боїмося цього слова і власне тому, що бачили на свої очі кастовість у найгірших її проявах. Річ в тому, що основні риси якого-будь поняття завжди однакові, відмінними натомість будуть форми, тобто ті способи, якими намагаються дані поняття перевести в життя. Форми старіють, стають відсталі, як і все на світі, а коли їх не заміняють на нові, більш придатні до вимог життя, вони перекручують саме поняття, роблять його карикатурним і недоцільним. Касти старого Риму або Середньовіччя з їх привілеями походження були цілком зрозумілі в обставинах того часу та при тодішньому суспільному устрою, але будучи пересаджені з тими ж методами на ґрунт, припустімо, XIX ст., розуміється стратили свій зміст і зробилися явищем неґативним, оскільки не зістали змодернізовані.

Звідси і цей страх перед кастою, яка зробилася правдивим страхіттям, що вміло використовувалося у політичній боротьбі.

Погляд, що каста і демократичність взаємно одна другу виключають, помилковий. Чи ж не було кастою, і то досить замкненою, наше Запоріжжя? Чи не вимагалося від запорожців чогось більшого, ніж тільки вміння володіти шаблею? А однак демократичність війська Запорізького, не дивлячись на своєрідність його устрою, не викликала і не викликає сумнівів. Демократичність бо також зміняє свої форми в різні періоди історії; досить порівняти засаду демократизму на переломі XIX і XX століть з її преклонінням перед інтеґральним народоправством і демократизм сучасний з його теорією суспільної еліти, яко провідної верстви народу.

Старшинський к-с є властивою елітою армії, що виробляє її характер та хоронить традиції, без яких армія не може існувати. Брак традицій (цих „буржуазних" забобонів, згідно з поглядами пацифістів) є яскравою прикметою профсоюзу. Приналежність бо до профсоюзу не накладає на члена його жадних обов'язків поза вплачуванням членських внесків та виказанням фахових кваліфікацій, натомість приналежність до касти накладає обов'язки і то не малі, а передовсім потребу виявлення моральних якостей людини.

Що до к-су старшини, то крім високих фахових кваліфікацій, повинен він відзначатися такими моральними вартостями, як розвинене почуття обов'язку, жертвенність, цивільна відвага у прийняттю на себе відповідальности за свої вчинки і почуття особистої гідности.

Тепер особливо, коли йде переоцінка цінностей, доґмат матеріялізму тратить свою силу, а людскість шукає виходу з тяжкого положення в розвиткові моральних вартостей. Можна з певністю сказати, що доба профсоюзів хилиться до упадку, що наступить неминуче разом з упадком головної фортеції сучасного матеріялізму— Совітського Союзу. Чи ж не є симптоматичним факт відновлення деяких державах інституції цехів, як орґанізацій з тривкими традиціями та етикою?

Ходить не про привілеї, особливо матеріяльні. Самий факт

принадлежности до якої-будь орґанізації не повинен створювати привілею, бо це викликає небажані наслідки навіть у самій орґанізації, не кажучи вже про відношення до неї суспільства. Не матеріяльна вигода повинна притягати до старшинського к-су цвіт національно-вихованої молоді, не надія на упривілейоване становище перед законом—найвищим привілеєм повинна бути сама честь приналежности до к-су старшин, честь бути часткою того елєменту, що в тяжку для держави і народу годину нестиме найбільшу відповідальність за наслідки збройного змагання. **Ю. Н.**

Французький кубок Детш де ля Мерт 1934 р.

Починаючи з 1909 і до 1927 р. Франція займала головне місце в світовій авіяції. Але з 1927 р. світовий рекорд скорости перейшов закордон. Зараз цей рекорд на гідроавіоні належить італійцю Agello, що на гідроавіоні Macchi C72 з мотором Fiat 2800 H. P. 10/IV 1933 р. осягнув 682^{078} кілометрів на годину. Міжнародній рекорд на авіоні осягнув — 4/IX 1933 р. американець I. R. Wedell — $490,^{800}$ кілометрів на годину, на авіоні Wedell - Williams, мотор „Wasp“ 800 H. P.

Відсутність французьких імен на таблиці міжнародових рекордів занепокоїла міродайні кола французької авіяції, що почали шукати засобів до поліпшення технічної якости своїх авіонів. Інженер Гіршоер (Hirschauer) взяв на себе ініціятиву зорґанізувати перегони скорости легких авіонів (туристичних, спортових). Щоб заохотити промисловців і конструкторів авіонів потрібна була якась нагорода. На поміч у цій справі пришла M-lle Susanne Deutsch de la Meurthe. Міністерство авіяції і Французький Аеро-Клюб також підтримали цю справу і в 1933 р. вже відбулися перші конкурсні лети на кубок Детш, коли кубок цей дістав франц. летник Детре на француз. авіоні Potez, що осягнув пересічну скорість 322^{800} клм. на годину.

В цьому 1934 р., як і в минулому, головні умови були такі: пролетіти два рази по 1000 кілометрів по кругу, з годиною перерви між першим і другим летом; авіони мусять мати мотори з циліндрами на 8 літрів (це приблизно трохи більше ніж 300 H. P.). А взагалі найголовнішою рисою кубка Детш є абсолютна свобода для конструкторів. Авіони кубка Детш цього року дуже легкі, керування досить просте, що не вимагає надзвичайної науки. Ці авіони можуть збільшувати чи зменшувати скорість: так, наприклад, авіон, що має 120 клґр. на кв. метр (тобто тяжко навантажений), може розвинути скорість 400 клм/год. і, приземлюючись, зменшити її до 100 клм.

27/V 1934 р. відбулися другі конкурсні лети на кубок Детш де ля Мерт в присутності Президента Республіки, Військового Міністра маршала Петен і Міністра авіяції ґенерала Денен. Конкуренти мали зробити два лети, кожний в 1000 клм. по трьохкутнику Етамп —

Шартр Вонсе—Етамп. Конкурувало 8 авіонів: 7 франц. та 1 англійський. О 7 год. ранку міністр авіяції подав знак до старту і всі 8 авіонів піднялись в повітря.

Авіяційні кола і преса передбачали найбільш можливим переможцем професіонального летника Дельмотта, але цілком несподівано кубок дістав летник аматор Арну. Що правда, він літав на такому ж авіоні, на якому два дні тому Дельмотт дістав знаменитий рекорд (431,^{664} клм./год.).

Перші 1000 клм. Арну пролетів у 2 год. 32 хвил. 35 сек. з пересічною скорістю 397 клм./год. Другий після цього був Дельмотт—2 год. 34 хвил. 57 сек.; третій—Лемуан і четвертий Масот.

Друга половина конкурсу була значно більш цікава. Арну одразу вийшов наперед і летів, не зважаючи на сильний вітер, зі скорістю 390 клм. Дельмотт летів третім і після четвертого круга почав доганяти Арну. На передостанньому 19-му крузі Дельмотта відділяли від Арну якихось 500 метрів. То був надзвичайний момент. Особливо захоплююче враження було під час поворотів, коли авіони, обминаючи сиґнальні вежі зі скорістю 400 клм., майже торкались своїми крилами землі. На останньому крузі Дельмотт, не долітаючи до фініша, змушений був приземитись в полі з огляду на перебої в моторі.

Остаточні виники конкурсу такі:

1) Арну—на моноплані „Caudron" з мотором Renault-Bengali 310 H. P., що пролетів 2000 клм. в 5 год. 8 хвил. 31 сек.; пересічна скорість 389 клм.

2) Масот—на „Caudron", мотор Régnier 217 H. P., 5 год. 22 хвил. 28 сек.;

3) Монвіль—на „Caudron", мотор Рено, 5 год. 55 хвил. 52 сек.

Останнім прилетів анґлієць Компер, що осягнув пересічну скорість лише 260 клм.

Maurice Arnoux має діплом летника з 1916 р. Під час війни нагороджений орденом Почесного Легіона і військовою медаллю. На своїх власних авіонах він побив уже 5 міжнародніх рекордів легких авіонів. Арну не є професіональний летник, а лише — добрий „турист". Він промисловець і поза своїм фахом повнить обов'язки скарбника Спілки Цивільних летників.

Льоти на кубок Детш де ля Мерт в цьому році виявили, що нові авіони Кодрон з новими моторами Рено швідчі від авіонів Потеза, що на одному з яких Детре виграв кубок в минулому році. Під час конкурсу два авіони змушені були перервати літ і приземитись в полі, при чому ті змушені приземлення обійшлись без ушкодження для авіонів. Це свідчить, що авіони кубка Детш цього року можуть приземлюватись навіть і в чистому полі без жадних катастроф.

28 травня 1934.
Париж.

Інж. аер. летн.-доз.
Підполковник **І. Морей де Моран.**

Відомості про вищих червоних командірів.

(Збірка з богатьох джерел).

1) Клим Ворошилов — Наркомвоєнмор. Народився 1881 року на Катеринославщині. Від 6—7 років життя почав працювати і в 1896 р. був вже робітником Алчевського заводу. Від 18 року В—в брав найдіяльнішу участь в революційному русі. За участь в страйках та керування ними у нього роблять труси, арештовують і не раз позбавляють роботи. В 1903 р. В—в входить до партії большевиків, у літку 1905 р. після довгого безробіття він знову потрапляє на Луганський набійний завод, де робітники обирають його на голову ради робітничих депутатів. У 1906 р. В—в яко делеґат бере участь у Стокґольмському, а 1907 р.— в Лондонському партійному з'їзді. Усе життя В—ва — невпинна большевицька боротьба і до революції його не раз заарештовують та висилають етапом на заслання.

Військова робота В—ва почалася з орґанізації загону, що під його керовництвом бився проти німців на початку 1918 р. Потім В—ва призначають командіром 5-ої Української армії, а далі — загонів, що відступали під натиском німецкого війська з України до Царицина. Разом із Сталіним В—в орґанізує оборону Царицина. 1919 року В—в керує 14-ю армією, а потім працює яко член революційної військової ради 1-ої кінної армії. Далі В—ва призначають командуючим військом Північно-Кавказької округи, а звідти 1924 року він переходить на посаду командуючого військом Московської військової округи. Від 1921 року В—в незмінно є член Ц.К. ВКП, член ЦВК РСФРР та ЦВК СРСР. З 1925 року В—в є народнім комісаром військових та морських справ та головою РВР. СРСР.— Має численні бойові нагороди.

2) І. Е. Якір — член реввійськради СРСР та командуючий військом УВО. Народився 1896 року в м. Кишиневі. 1913 року, заробляючи на прожиття лекціями, закінчив реальну школу. В квітні 1917 року в Бесарабії увійшов до військової орґанізації большевиків при 5 Заамурському полку. З Бесарабії, після захоплення її Румунією, вивів кілька великих військових частин. „Відтоді ввесь час на фронтах війни з білими, на відповідальних і небезпечних ділянках". 1918 року ліквідував якіїсь наслідки зради ґенерала Сахарова. Був членом реввійськради 8 армії. В серпні 1919 р. командував ґрупою з 3-х дивізій і вивів ці дивізії з кола, яким ворог охопив південну ґрупу червоної армії. Брав участь у боротьбі большевиків з Польщею, командуючи дивізіями й ґрупами. По закінченню війни з білими був на багатьох відповідальних командних посадах. Був начальником військових шкіл червоної армії, а потім—командуючим УВО (Української військової округи) та членом реввійськради СРСР. і членом політбюра ЦК. КП(б)У, ЦВК УСРР та ЦВК. СРСР. Має три ордени червоного прапору.

3) Буденний Семен — інспектор кінноти чер-

вонoї армії. Син селянина з землі Донського Козацтва, народився в 1883 р. і з дев'яти літ вже працював в козацьких хазяйствах. В 1903 р. попадає по призову до війська — до кінноти. Залишившися на поверхстроковій службі, в 1907 році стає вахмістром і підхорунжим. Служив до революції в Кавказькій кінній дивізії і, із слів б. старшин його полку, був добрим вояком. В лютому 1918 р. Буденний працює з партизанським кінним відділом, а далі, в умовинах безперервної бойової діяльности, кіннота Буденного розгортається в полк, бриґаду, дивізію, корпус і, нарешті, в 1-шу кінну армію. В боротьбі проти ґен. Деникина, в боях проти Польщі та в ліквідуванню Кримської армії ґен. Вранґеля Буденний проявив себе як талановитий кінний атаман. За активну участь проти контреволюційних армій Буденний має багато нагород. Свою працю по будівництву та удосконаленню червоної кінноти Буденний продовжує і зараз на посту члена рев. військ. ради та інспектора кінноти червоної армії. Згідно з постановою ЦК. ВКП(б) та Ради Народн. Комісарів о розвитку та охороні кінського поголов'я з травня 1932 р., Буденний керує переведенням в життя цієї постанови. Одночасно, як інспектор кінноти, є членом колеґії Н.К.З РСФРР та СРСР. З 1933 р. Буденний — голова Головного Коневодчеського Управління та редактор газети „За коня". Він беззмінний член ВЦВК з часу VIII з'їзду та член УВК СРСР з I-го всесоюзного з'їзду рад. В 1932 році Буденний скінчив військову академію.

М. Забелло, сотник.

м. Царгород, 1934 р.

Военна хроніка

АНҐЛІЯ. Під час маневрів у серпні випробовані на літаках нові зразки бомбометів і кулеметів, при чому для останніх до корпусу літака вмонтована башта. Ту башту на бажання можна висунути з літака і тоді кулемет може стріляти на всі сторони.

СП. Д. П. А. 15/VII посвячено в Детруа 1-го українського літака, що його закуплено на складки в Сп. Д. та Канаді.

За 1-ше півріччя ц. р. вивезено до Німеччини, Хін, СССР. та Колумбії 146 літаків та 454 мотори для цілей війни на загальну суму 4 міл. долярів.

Відкрито нібито др. Тесля „проміні смерти". Спеціяльний електр. апарат великої сили ділає на віддалі до 250 міль, нищучи все, що жиє и рухається. Інший винаходець відкрив ниби газ, що усипляє на час від 2 до 3-х годин кожну живу істоту з віддалі 100 мтр.

С.С.С.Р. Мається намір закупити в Анґлії, Італії та Франції значну кількість літаків для шкіл літництва, що в р. 1935 будуть відкриті в 60 містах.

Закінчені в Римі пересправи по замовленню тяжкої артилерії, панц. самоходів та кулеметів, а рівнож 4 менших панцерників та 4 контрміноносців для флоти.

ФРАНЦІЯ. Апарат, що має вигляд револьвера, може ніби кидати проміння сили в 1 міл. свічок на велику відлеглість, ділаючи подібно блискавиці на живі істоти. Зрозуміло, що апарат цей міг би зупиняти цілі ескадри літаків.

Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання в Подєбрадах

Заснований в р. 1932, Інститут нині закінчує 2-ий рік своєї навчальної чинности. Протягом другого шкільного року нормально провадилося навчання: 1) На перших чотирьох семестрах фахового Економічно-Кооперативного відділу, 2) на першому та другому семестрі курсів Українознавства, 3) на двохсеместрових вужчих фахових курсах бухгальтерії та 4) на короткотермінових курсах оброблення шкіри, радіотехніки, практичної фотоґрафії, миловарства та пасічництва. Закінчуються друком виклади з чужих мов—анґлійської, німецької та французької.

Особам, що складають успішно кінцевий іспит, видаються свідоцтва. Впис на Економічно-Кооперативний Відділ і всі курси без обмеження терміну. Проспекти безплатно висилає Ukrajinsky Technicko - Hospodarsky Instytut, Podebrady, Thécoslovaquie. Для одержання інших інформацій прикладати міжнародній поштовий значок.

Десятиліття Товариства „Музей Визвольної Боротьби України" в Празі

Історія визвольної боротьби українського народу за незалежність України повна таких героїчних моментів, зафіксування яких стає конечною потребою сучасного покоління, щоб зберегти їх в пам'яті наступних поколінь. Не мало знайдеться в цій історії й сумних моментів, які тяжко відбилися не лише на результаті поодиноких етапів визвольної боротьби, але й на загальнім висліді цієї боротьби. Зберегти від загибелі всі ті матеріяли, що можуть придатися майбутньому історикові для об'єктивної оцінки великих подій недавнього минулого в боротьбі за волю й незалежність України, й стало завданням того Товариства, яке зорґанізувалося в Празі з ініціятиви тамошнього Українського Університету 28 травня 1925 р.

Перші збори членів цього Товариства обрали на голову Т-ва акад. проф. д-ра І. Горбачевського, а всі дальші річні збори незмінно підтверджують своїм голосуванням це обрання. Незмінним також лишається з 1925 року й Директор Музею проф. Д. Антонович.

З перших же днів свого існування Товариство поставило своїм принципом—спиратися в своїй діяльності виключно на доброчинности українського громадянства.

І треба сказати, що українське громадянство гаряче відгукнулося на заклики Товариства й почало надсилати Музеєві у власність або в депозит ріжні архівні й музейні матеріяли, що освітлюють визвольну боротьбу українського народу.

Без витрати жадної копійки на придбання матеріялів Музей за цей час встиг зібрати надзвичайно цінний матеріял архівного та музейного характеру, а до того ще в такій кількості, що Музей був не в стані розмістити його в тих трьох покоях з двома ґаражами при них, які з 1 грудня 1929 року оплачує із своїх коштів український громадянин з Ню-Йорку Каленик Лисюк. Отже, стає цілком оправданим акт виступу Товариства „Музей Визвольної Боротьби України" із закликом до українського громадянства про забезпечення Музею власною домівкою.

Розпочата Товариством збірка пожертв на будову Українського Дому в Празі знайшла доброзичливу підтримку з боку Українського Бюра в Лондоні, яке зобов'язалося асиґнувати до кожних 100 долярів, зібраних українським громадянством, своїх 100 долярів аж до висоти 2000—3000 долярів.

Серед найбільш цінних матеріялів архівного характеру, якими розпоряджає Музей, можна назвати архіви деяких місій Української Народньої Республіки,

різних політичних, громадських і військових орґанізацій, як, наприклад, архіви „Союзу Визволення України", таборів українських полонених у Німеччині, Австрії та Чехословаччині, Української Республіканської капелі О. Кошиця. Відділ рукописів містить в собі листування та мапускрипти О. Барвінського, С. Федюшки, Я. Веселовського, Б. Лепкого, митрополіта Липківського й багатьох інших. Відділ мистецької творчости містить в собі багато коштовних річей з галузі малярства, скульптури, ґравюри (налічується поверх 1400 ґравюр), різбарства тощо.

Дуже багатий є відділ часописів, який налічує тепер 1.145 назв українських часописів та 240 часописів, т. зв. україніки.

Бібліотечний відділ налічує до 40 окремих бібліотек, що зберігають свою окремішність, при чому деякі з них містять в собі надзвичайно рідкі й цінні видання.

Військовий відділ містить в собі військовий одяг, зброю, фотоґрафії бойових операцій, військових діячів, накази, рапорти й т. д.

Майже щодня прибувають до Музею нові збірки, часто дуже великої вартости. Однак брак відповідного помешкання ввесь час дуже зле відбивається на діяльності Музею, позбавляючи його можливости розташувати, як слід, свої збірки, та приступити до опрацьовання особливо цінних матеріялів історичного значення.

Тільки здійснення наміченого Товариством пляну щодо забезпечення Музею власною домівкою допоможе Товариству приступити до реалізації всіх тих широких перспектив, які відкриваються перед ним для розвитку Музею в майбутньому.

І якщо кожний український громадянин, кожна українська орґанізація в тій чи іншій мірі прислужиться т е п е р ж е, не відкладаючи цього національного обов'язку на завтра, до збудування Українського Дому в Празі, то можна бути певним, що в день святкування десятиліття Товариства „Музей Визвольної Боротьби України" буде покладено бодай фундамент під будову Українського Дому в Празі, як найкращого памятника героїчної боротьби українського народу, за свою незалежність.

Ст. Сирополко.

Ласкаві пожертви надсилати на адресу Директора Музею проф. Д. Антоновича:

Prof. D. Antonovyč, PRAHA-Nusle, 245. Czechosłovakia.

В Ч е х о с л о в а ч ч и н і краще посилати на поштове конто Музею: 80940. Praha.

Пожертви можна складати й через Земельний Банк Гіпотечний у Львові на поштову складанку ПКО 500170 з допискою МУД (Музей, Український Дім).

Чи святкуватиме Музей Визвольної Боротьби України своє десятиліття у власній домівці?

Як Польский Музей у Рапперсвілю по ціле XIX століття маніфестував цілій Европі, що польська боротьба за незалежність не вщухає, що на Сході не все в порядку й що світ не дістане тривалого миру, поки польске питання не буде в інший спосіб розв'язане, — так і Український Музей в Празі відограватиме ту саму ролю. І наші збірки, як і польські, являються майном української нації й теж можуть бути в належний мент перевезені на власну землю, але наразі, поки це ще не можливо, мусять відогравати пропаґандивну ролю на Заході. Роля такої установи буде, розуміється, велика. Музей говорить мовою фактів, наочними катеґоріями, тут не може бути місця на спростовання та перекручування, на вереск про чужинецку інтриґу. Існування Музею заманіфестує цілій Европі, як українці ставляться до своїх визвольних змагань, покаже наочно, що з українським питанням треба числитися й що Европа не зазнає миру, поки це питання не буде як слід вирішено. В цьому полягає роля й значення такої експозитури української культури за кордоном. Своїм існуванням куль-

турна інституція Музею відограватиме політичну ролю й служитиме як незмінна база для дальшої аґітації та пропаґанди.

Але ж нарешті треба вибудувати хоч і те скромне двохповерхове приміщення, на яке двохрічна збірка дала менше, ніж половину потрібної суми. Вся преса писала про потребу цього Музею, містилися заклики, фотоґрафії, статті, а в результаті якраз країни, що могли б найкраще виявити свою допомогу, найслабже позначені в листах жертводавців Музею. Якраз там, де зараз найбільше говориться про необхідність конструктивної творчої національної роботи, повинно би в першу чергу пам'ятати про Музей. Тим більше, що зібрати фонди на такий невеликий будинок не може ж бути тяжко для кількамілійонового українського громадянства. Ми мусимо досягти того, щоб десятилітній ювілей свого існування Музей святкував у власній, створеній зусиллями цілого нашого громадянства домівці.

З життя українських культурно-освітніх установ.

Півторарічна чинність Українського Технічно-Господарського Інституту позаочного навчання в Подєбрадах (УТГІ).

Дня 1 квітня б. р. закінчилося три семестри з дня відкриття УТГІ. За цей час викінчено друком (на циклостилі) 18 курсів — разом біля 260 друкованих аркушів in 4°. Друкується 20 курсів лекцій — разом біля 550 друкованих аркушів, або понад 4.400 стор. in 4°. Деякі курси багато ілюстровані малюнками (Українська культура, пасічництво, ботаніка, товарознавство, фізика, оброблення шкіри, тощо).

Вписалося студентів та курсантів на відділи й курси, що вже нормально працюють, 330 осіб (400 вписів), з того вписалося: на Економічно - Кооперативний Відділ (8-ми семестровий) — 105, а на вужчі курси: бухгальтерії — 26; чужих мов та окремих предметів — 25; пасічництва — 37; оброблення шкіри — 41; радіотехніки — 16; практичної фотоґрафії — 25; миловарства — 13, на курси Українознавства (3 семестрові) — 89. Крім того вписалося на відділи та курси, шо ще не урухомлені — 22 особи. Чимало осіб купують лише підручники, не вписуючися у студенти.

Вписи на курси позаочного навчання.

Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання в Подєбрадах, єдина Українська висока технічна школа за кордоном, з осени розпочинає третій шкільний рік навчання.

В шкільному році 1934—35, як і в минулому році, буде провадитися навчання: 1) на 8-семестровому Економічно-Кооперативному Відділі, 2) на 3-х семестрових курсах Українознавства, 3) на 4-х семестрових курсах чужих мов: анґлійської, німецької та французької, 4) на двохсеместрових вужчих фахових курсах бухгальтерії та 5) на короткотермінових фахових курсах: оброблення шкіри, радіотехніки, практичної фотоґрафії, миловарства й пасічництва.

Крім того, в-осени цього року при Аґрономічно-Лісовому відділі розпочнуться такі вужчі фахові курси:

1) САДІВНИЦТВА, що складається з 20 лекцій. Підручник буде ілюстрований численними малюнками. Платня за цілий курс виносить 80.—корон чеських.
2) СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКОГО РАХІВНИЦТВА (простого). Курс складатиметься з 10 лекцій і буде доповнений прикладами з рахівництва в дрібному трудовому господарстві. Платня за цілий курс 50. — корон чеських.
3) ЦИКЛУ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКОЇ БУХГАЛЬТЕРІЇ, що складається з предметів: сільсько-господарського рахівництва простого, сільсько-госпо-

дарського рахівництва подвійного та торговельного рахівництва. Платня за цикл (з підручниками) 167. — корон чеських.

При Хеміко-Технологічному відділі УТГІ в-осени розпочнеться вужчий фаховий курс — ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕРОБЛЮВАННЯ САДОВИНИ ТА ГОРОДИНИ. Курс має складатися з 20 лекцій і буде ілюстрований численими малюнками. Платня за цілий курс 80. — корон чеських.

Проспекти висилає Sekretariat Ukrajinského Technicko-Hospodářského Institutu, Podebrady, Tchécoslovaquie. Для одержання інших інформацій належить прикладати міжнародній поштовий значок.

Товариство Прихильників Української Господарської Академії.

Прага-Дейвіце 1720. 15.VIII.1934.

ВЕЛЬМИШАНОВНИЙ ПАНЕ.

Є найвищий час переглянути промахи та помилки, яких ми допустилися під час нашої боротьби та які привели до прогри наших визвольних змагань.

Мабуть чи не найбільшою хибою було те, що нарід наш не виявив у відповідний мент ОРҐАНІЗОВАНОГО ЧИНУ і за це приносить тепер страшні жертви під утисками наших ворогів.

Сама поверхова екскурсія в недавнє минуле виявляє, що це так, що через відсутність **розуміння моменту та організованого ділання** у відповідний час ми мусимо нині прикладати найбільші зусилля і приносити безконечні жертви для осягнення тих же, коли не скромніших результатів.

Недостача орґанізованости йде в парі з **недостачою і свідомих своєї ролі** в національному відродженню людей. Цю прогалину нашого народнього життя мусимо ми за всяку ціну виповнити, бо інакше і при слідуючому, можливо вже не так далекому бою програємо знову нашу боротьбу. Історія є ще для нас милостива в тому, що, завдяки загальній нестабільності політичного життя на цілому світі, справа українська може кожної хвилини виринути на поверхню европейських і світових справ і стати актуальною не тільки для нас, а і для цілого світу. Мусимо одначе твердо пам'ятати, що цей великий зудар різних сил ставить на меті остаточне приведення до сталого стану в Европі. Тому то наше положення на довший час определиться тим, як ми із цього конфлікту вийдемо. А це знову залежить від того, як ми будемо підготовлені.

Питання **національної високої школи**, як осередку, який виховує національно й державно думаючих та підготовлених до керування у всіх галузях національного життя людей, стоїть перед нами у всій своїй величині. Підготовка відповідних кадрів цих людей або їх недостача може бути для нас питанням бути чи не бути... Високо заслужена наша національна політехніка, **Українська Господарська Академія в ЧСР**, з причин від неї незалежних, примушена була припинити авдиторне навчання. В шуканню виходу з такого положення віднайшла Академія нову форму навчальної діяльности і заснувала **Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання (УТГІ)**, що провадить свою працю кореспонденційною методою та уможливлює людям, які не можуть залишити для науки місця свого осідку й не розпоряджають відповідними коштами для одержання освіти в звичайних високих школах, пройти курс наук. Цим набувають вони можливість підготовитися до життя і принести користь нашому народові.

Переведення в життя цієї справи стало можливим виключно завдяки допомозі громадської орґанізації—**Товариства Прихильників Української Господарської Академії**, яке поставило своєю метою фінансування цих кроків УГА. Нині ми з гордістю можемо сказати, що дякуючи цьому Товариству ми маємо високошкільні курси, що існують виключно на кошти, зібрані серед українського громадянства, яке зрозуміло невідкладність їх орґанізації й прийшло з посильними жертвами для здійснення цього.

Поширюючи одначе цілий час свою діяльність та вступаючи до третього

року існування, УТГІ потребує все нових засобів для здійснення своїх завдань. Тому ми звертаємося до Вас з закликом стати в ряди членів ТПУГА і сподіваємося, що Ви в найскоршому часі приєднаєтесь до тих, які зрозуміли потребу національної школи і прийшли з своєю допомогою. Допомогаючи УТГІ, допомогаєте Ви народові і його стремлінням до кращої будуччини.

ЗА УПРАВУ ТПУГА

В. Сапіцький (в. р.)
Секретар

Проф. Б. Матюшенко (в. р.)
Голова

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ У ПОЛЬЩІ

До українського громадянства на еміграції.

ГРОМАДЯНЕ!

Усі Ви знаете, що на чужині, серед тяжких умов нашого буденного життя на вигнанні, по еміґрантських осередках у Польщі зростає до 3000 передшкільного віку дітей українських еміґрантів.

Знаєте Ви добре, що ці діти — це надія не тільки їхніх батьків, це надія всіх нас, українських еміґрантів, надія всієї України, бо це ж вони працюватимуть над відродженням, розбудованням, розквітом України по тяжких часах її визволення.

Знаєте Ви, що виховати цих дітей на добрих українців, міцних, здорових духом і тілом, є обов'язок не тільки їхніх батьків, а всіх українських еміґрантів, обов'язок не тільки перед цими дітьми, а обов'язок і перед Батьківщиною.

Мабуть чули Ви, що Відділ Українського Центрального Комітету в Перемишлі на гроші, зібрані переважно серед нашої еміґрації, спромігся купити площу землі в околицях Перемишля, щоб збудувати там захоронку для дітей українських еміґрантів, спромігся на кошти, зібрані почасти серед еміґрації, почасти серед братів—галичан, розпочати будівлю.

Але, мабуть, не всі Ви знаєте, що цих зібраних грошей не вистарчає, що продовжувати будівлю нема засобів, що неначе руїни стоять виведені лише до поверху мури на горі під Перемишлем, що з сумним докором дивляться на це дитячі очі, не розуміючи, чому дорослі так затягають цю справу, чому й цього літа не закінчено вже так потрібної для дітей захоронки, чому не збудовано вже будинка в гарній, здоровій гірській місцевості.

Громадяне Українці!

Потрібні гроші, як найскорше...

Цих грошей нам просити нема у кого, ніхто нам їх не дасть; ці гроші ми, еміґранти, мусимо самі зібрати серед себе.

Не сміємо зволікати з цим! Даваймо ці гроші, даваймо їх як найскорше й як найбільше, це ж гроші на майбутнє Батьківщини, цих грошей вимагають у нас наші ж діти, українські діти, вимагає сама Україна!

Жертводавці, що дадуть 50 зол., будуть вписані в пропам'ятну книгу добродіїв-фундаторів. Добродії-фундатори можуть задеклярувати свої датки і надсилати їх ратами.

Жертви просимо надсилати на адреси:

У ПОЛЬЩІ: 1) Головна Управа Українського Центрального Комітету в Польщі. Warszawa, Cerniakowska, 204, m. 25,

2) Шкурат Петро — Przemyśl, Rynek 14. Księgarnia Nauk. T-wa im. Szewczenka.

У ФРАНЦІЇ: І. Рудичів — Paris IX, 41 rue de la Tour d'Auvergne.

В РУМУНІЇ: Н. Porochivsky—Bukuresti. Strada Delea Veche 45.

Варшава, Липень м. 1934 р.

Головна Управа Українського Центрального Комітету.

„Мовний Порадник"

для Редакторів, Видавців і Робітників пера.

ЛИСТ ПЕРШИЙ.

Високодостойний Пане Добродію!

Добре устійнення української літературної мови, однієї для цілого народу, де б він не проживав, стало тепер пекучим завданням дня. Мова — найбільший скарб кожної нації, а тому мусимо й ми належно плекати й відповідно розвивати її. Це наш найперший і найбільший обов'язок і перед своїм народом, і перед історією. Два роки працює вже науково-популярний місячник „Рідна Мова", працює без жадної допомоги тих, що допомогти могли б і обов'язані, працює в надзвичайно тяжких матеріяльних умовинах, але не складає рук у скруті й надалі не складе. Не складе, бо міцно вірить, що нарешті бодай українські Письменники, Редактори, Видавці й взагалі Робітники пера, коли не широкий інтелігентний загал, зрозуміють високу ідейність завзятої праці „Рідної Мови", а зрозумівши, по товариському щиро допоможуть їй. Допоможуть тим, що глибоко й докладно вияснять широким масам і конечну потребу плекати свою мову, й помітну ролю „Рідної Мови" в цій святій праці. Пора вже розбудити широкі інтелігентні наші кола від мовної байдужости й скерувати їх до творчої праці для створення глибокорозвиненої літературної мови.

Ідеї „Рідної Мови" потроху вже ширяться поміж нашим громадянством, але ширяться — як і всі нові ідеї — занадто поволі й ненормально. І тут потрібна щира й сердечна допомога наших Редакторів, Видавців і всіх Робітників пера: допоможіть нам ближче стати до широких мас і заговорити просто до них.

Щоб справу устійнення нашої літературної мови поставити на міцніший реальний ґрунт, редакція „Рідної Мови" постановила видавати для українських Редакторів, Видавців і Робітників пера щомісячний коротесенький „Мовний Порадник", а в нім звертати увагу на важніші поправки до сучасної літерататурної мови. Щоб не забирати кожному дорогого часу, вияснюємо мовні питання якнайкоротше; хто хоче довідатися про це докладніше, просимо звертатися до сторінок „Рідної Мови".

Сердечно просимо всіх цей „Мовний Порадник" передруковувати в своїх виданнях, і вже тим допомогти поширити рідномовні гасла, а тим самим допомогти й процесу усталення нашої мови. Покладімо нарешті край хаосу в нашій літературній мові.

На дві формі звертаємо увагу в цім нашім першім листі.

1. Щоб, а не щоби. У літературній мові, як і в живій східньоукраїнській, відома тільки форма щоб, а не щоби; навпаки, в мові західньоукраїнській панує архаїчне щоби. Російська форма чтобы. Кращі наші письменники писали й пишуть тільки щоб, ніколи щоби. Напр. Шевченко знає тільки щоб: Жде козаченька, щоб залоскотати 1. Так ворожка поробила, щоб менше скучала 1. Зроби, щоб додому не вернулась 38. Щоб брат брата не різали 403 і т. ін. (видання В. Доманицького 1910 р.). М. Вовчок, Куліш, Старицький, Грінченко й інші писали тільки щоб. Безумовно, архаїчну форму чтобы, щоби, як зайву й місцеву, треба викинути, — вистачить і однієї щоб, що вже стала нормою в східньоукраїнській і літературній мові. Див. „Рідна Мова" 1933 р. ст. 220. 350, 1934 р. ст. 310, „Словник місцевих слів" § 60.

2. Три козаки приїхали, а не: Трьох козаків приїхало. Мова польська знає синтаксичну безособову форму: Trzech kozaków przyjechało як звичайну форму при чоловічому роді живих осіб, — вона в ній панує. Навпаки, українська літературна мова такої форми зовсім не знає, бо вона їй чужа; по-нашому це буде тільки: Три козаки приїхали, рідше: Три козаки приїхало (але в жадному разі не: Трьох козаків приїхало). У нас панує форма особова, з числівниковим підметом нормальним, цебто в відмінку назовнім, при тому „три козаки" приймається за множину, а присудок нормально узгоджений із ним. Форма: Три козаки приїхало рідша, Потебня приймає її за безособову.

Форма: Три козаки приїхали панувала вдавнину, панує й тепер у живій східньоукраїнській і літературній мові. Ось трохи прикладів. Усім відоме з Євангелія Луки 18[10]: Человѣка два внидоста въ церковь, цебто: два чоловіки (а не: двох чоловіків) увійшли до церкви. У Чубинського, Пісні, т. V: Хвалилися три ляшеньки 385. Приїхали до вдовиці три козаки в гості 903. Вісім розбійничків спать полягали. 913. Шевченко: Не вертаються три брати 299. А. Свидницький: За ним два дворяни йшли 20. Квітка: П'ять приказчиків їздило II 21. Б. Грінченко, „Під тих. верб.": У старого було троє синів 64. Четверо дітей лагодилось спати 80.

Отже завжди пишім: Три козаки приїхали (чи: приїхало), але не по-польському: Трьох козаків приїхало. Див. „Рідна Мова" 1934 р. ст. 358-359, у „Словнику місцевих слів" ст 142 § 62.

Українська літературна мова потребує конечного устійнення, а при цьому устійненні мусить запанувати величне гасло: „Для одного народу — одна літературна мова".

З товариським привітом
Редакція „РІДНА МОВА".
Вересень. 1934. Варшава, вул. Стальова 25.

Передрукуйте це в Вашім виданні!

Бібліоґрафія.

Укр. щоденник в Сп. Держ. Америки „Свобода" в ч. 102 від 2/V ц. р. вмістив статтю нашого співробітника інж.-летн. підпол. І.- Л. Морей де Морана під титулом „Базар", де автор закликає ознайомитись із збірником „Базар" Укр. Воєнно-Істор. Т-ва, і одночасно відмічає важливу та корисну працю цього Т-ва. Підп. Морей де Моран закінчує статтю словами: „Українське Воєн.-Істор. Т-во книжкою „Базар" зробило великий вклад у справу зміцнення нашої національної свідомости. Особливо ця книжка потрібна для ознайомлення тих, хто прийде по нас. Ми—рештки покоління, що вміло вірити й боротися, отже непрощеним гріхом було би промовчати про те, во що ми віримо, про те, за що і як боролися."

„За Державність". Матеріяли до історії війська українського. Збірник 4. Каліш, 1934.

Четвертий том видань „Українського воєнно-історичного т-ва" приносить значну кількість цікавого матеріялу з різних періодів історії українського війська. Рокам 1919—20 присвячено ряд праць. Остання частина „Зимового Походу" ґен. М. О.-Павленка знайомить читача з діланнями армії після захоплення Вознесенська. Полк. Вишнівський дає нарис боїв 3-ої дивізії під Вапняркою в липні 1919 р., а ґен. О. Удовиченко дає опис форсування Дністра під Городницею правою ґрупою армії У. Н. Р. у вересні 1920 р. Далі ґен. П. Шандрук дає загальний нарис ділань армії в часі 18 жовтня—21 листопада 1920 р.

Полк. Савченко усистематизував особисті спогади кількох старшин і свої в статті п. з. „Український рух в російських частинах у 1917—18 р.р." Далі знаходимо І частину спогадів ґен. др. Галина п. з. „Спостереження й враження військового лікаря з часів великої війни й революції," яка поки що охоплює час до революції 1917 р.

Дві праці торкаються давньої історії українського війська. Перша половина статті сот. О. Переяславського—„Лоїв"—присвячена кампанії 1649 р., а саме—кінному рейду полковника Кричевського проти армії кн. Я. Радзівіла на Поліссі. Друга праця — „П. Орлик на Правобережній Україні в 1711 р." др. Крупницького—на підставі незнаних досі матеріялів з'ясовує деякі моменти з часу походу на Україну гетьмана П. Орлика.

Низька ціна збірника—5.50 зол. з пересилкою—при серйознім і обширнім матеріялі (270 сторінок із значним числом схем і світлин) робить його доступним для широких кругів українських читачів.

„Зимовий Похід“. Ґенерал М. Омел'янович-Павленко (старший), ч. 3. Бібліотека Українського воєнно-історичного т-ва. Каліш. 1934.

Зимовий похід армії У. Н. Р. від 6/XII-19 р. до 5/V-20 р. в запіллю ворожих армії є без сумніву одним з найбільших осягнень нашого війська в періоді останньої визвольної боротьби. Автор книжки, тодішній фактичний командант армії, дає докладний опис цього найцікавішого і рідкого в історії воєнної штуки маршу. Книжка ця друкувалася в збірниках „За Державність”, а тепер випущена в цілості окремим виданням. Це найбільша видана до цього часу праця (біля 200 сторінок) на цю тему, що дає повний образ блискучих змагань армії У. Н. Р. Проста, епічна форма оповідання, непозбавлена однак внутрішнього драматизму і динамики, робить враження.

Освітлення політичних моментів, як рівнож і взаємовідносин з Галицькою Армією (яка тоді вже знаходилася у ворожому нам таборі) являється натуральним доповненням до опису суто військових подій, завдяки чому книжка читається з зацікавленням і являється цінним джерелом для дослідувача цього періоду визвольної боротьби.

„Володар“. Микола Макіявель. Книгозбірня Вістника. Львів, 1934.

Не без зацікавлення приступається до читання перекладу „Володаря”, перекладу, що побачив світ за 400 літ після появлення ориґіналу. Слід признати, що думки та сентенції фльорентинського філозофа-політика зовсім не стратили на актуальности. Державні мужі, що відзначалися в історії всіх часів і народів, завжди не любили „користати з добродійств часу. Уважали вони за певніше користати з власної відваги та мудрости”. А і визнавцям фаталізму, безмежної потуги долі, можна би і тепер повторити слова мислителя: „доля виявляє свою потужність там, де немає зорґанізованої сили, яка оперлася б її...”

Провідна думка твору, що в справах державного значення немає місця для сантименту і доктринерства, а єдино міродайною є рація стану—тобто „salus republicae—suprema lex“. **Ю. Н.**

Др. Едвард Бенеш:—Промова про підкарпаторуський проблем і його відношення до Чехословацької Республіки, стор. 60, ціна кч. 2.50.

Книжка має такі розділи: Вступ. I. Декілька історичних дат про розвиток підкарпаторуського народу. II. Світова війна й утворення автономної політичної підкарпаторуської цілости, вперше в історії підкарпаторуського народу. III. Підкарпатська Русь в рамках Чехословацької Республіки. — Проблем автономії IV. Внутрішні проблеми Підкарпатської Руси: бій за меншості й за культурні орієнтації підкарпатського народу. V. Закінчення.

Промова д-ра Едварда Бенеша, чільного представника закордонної політики Ч. С. Р., то цікавий документ офіційного погляду на Підкарпатську Русь.

Не лише політикові, соціолоґові, але й взагалі кожному інтеліґентові придадуться, для вжитку, цитати з багатої змістом книжки д-ра Едварда Бенеша. Дешева ціна книжки робить її приступною для широких верств суспільства.

Іван Раковський. За тверезість. Короткий історичний огляд українського протиалькогольного й протинікотинного руху в 25-ліття Т-ва „Відродження”. Львів. 1914.

Чепурно видана книжечка на 48 сторінках в стислих, але ядерних, що звучать щирістю й переконанням словах оповідає про історію боротьби з алькоголізмом. Автор поруч з історією самого Т-ва подає також висліди наукових дослідів про всю шкідливість алькоголю та нікотини як для одиниці, так і для цілого народу. Книжечка прикрашена фотоґрафіями чільних діячів Т-ва. На сьогодня Т-во диспонує 19 філіями, 115 кружками та 10 гуртками молоді, які об'єднують 5000 свідомих своїх обов'язків членів.

Вісті Укр. Техн.-Господ. Інституту позаочн. навчання при Укр. Господ. Акад в Ч.С.Р., ч. 6 1934 р., містять: 1) „Нова техніка і модерний інженер” — О. І. Бочковського; 2) „Жовто-блакитна карнавка Ф. У. П.” — Проф. С. Гольдемана; 3) Повідомлення різних відділів технічні та загальні; 4) Семидесятиліття укр. інженера шляхів Соковича; 5) Листування Секретаріяту У. Т.-Г. Інст. і 6) Нові книжки та журнали.

Надіслані книжки та журнали:

Адам Мицкевич. **Пан Тадеуш.** Перекл. М. Рильського. Вид. **Український Науковий Інститут.** Варшава MCMXXXIV. Стор. 260+XX.

Д-р Едвард Бенеш. **Промова про Підкарпаторуський проблем** і його відношення до Чехословацької Республіки. 1934 Видала Краєва Управа ЧСЛ. Легіонерської Громади Підкарпатської Руси в Ужгороді. В ґен. комісії видавництва Орбіс, Прага XII, Фошова 62. Стор. 60.

Проф. Андрій Яковлів. **Українсько-Московські договори в XVII—XVIII віках.** Праці Українського Наукового Інституту. Том XIX. Серія правнича, кн. 3. Варшава. 1934. Стор. 175. Ціна 8 зол.

Рідна Мова. Науково-популярний місячник, присвячений вивченню української мови. Ціна 6 зол. річно. Warszawa. Рік II. ч.ч. 7/19—10 22. 1934.

Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. Львів. Річник II. Томи III—IV. 1934. Кн. 7—10.

Biuletyn Polsko-Ukraiński. Tygodnik Illustrowany. Rok III. Warszawa, 1934. №№ 26(61)—40/75.

Рідна Школа. Ілюстр. часопис для всіх, виходить двічі в місяць у Львові. Рік III. 1934. ч. 13—14, ч.ч. 17, 18 і 19.

Катальог найновіших українських знимок на плитах **„Сирена-Електра“**, Сп. А. Варшава, Chmielna 66.

Вісті. Суспільно-політичний тижневик. Ціна 20 гр. Львів. Рік II. 1934. ч.ч. 22—36.

Українська справа. Бюлетень українського політичного, економічного й культурного життя. Рік II. Місячник. 1934. Прага. Передплата в Ч.С.Р. 12 к.ч. річно, закордон — 18 к. ч. Ч.ч. 6 і 8.

Wy'chod Evropy. Informacni list renovany politice, hospodarstwi a kulture statu v'ychodni Evropy. Vychazi dvakrot mesicne. Praha XVI. Na plani c. 2056. Rocnik II. 1934. ч.ч. 11, 12, 13, 14, 15.

Студентський Шлях. Щомісячник. Рік IV. 6 зол. річно. Львів. 1934. ч.ч. 7—8(39—40).

Промислово-Торговельний вістник. Місячник. Рік II. Ціна прим. 40 гр. Варшава. 1934. ч 6—7, ч. 8—9.

Szewczenko i polacy. Paweł Zajcew. Nakład. „Biul. Pol.-Ukr.". Warszawa. 1934. 83 стор.

Відродження. Ілюстр. орґан укр. протиальк. і протинікот. руху. Львів. Рік VII. Ч.ч. 14—15—16—17. Ціна 20 сот.

Вісти з Українського Наукового Інституту в Берліні. Річник II. № 4. Берлін. 1934.

Горцы Кавказа. Орґан нар. партии горцев Кавказа. Варшава. 1934. № 50.

Северный Кавказ. Орґан нар. партии горцев Кавказа. Місячник. Варшава. 1934. №№ 1 і 2, 3.

Вісті Укр. Техн.-Господ. Інституту позаочного навчання при Укр. Господ. Акад. в Ч.С.Р. Подебради. 1934. № 6.

Кіно. V р. видання. ч. 71—72(7—8) Львів. Ціна 25 сот.

Український Сокіл. Ілюстр. журнал Укр. Т-ва **„Сокіл“** в Півден. Америці. Buenos Aires, Argentina. 1934. № 2.

Наш Приятель. Часопис для молоді та шкільних дітей. Львів. Рік XIV. Серпень-вересень 1934 ч. 1-2. Ціна 30 сот.

Проф. Д-р Іван Огієнко. **Як писати для широких мас.** 1934. Стор. 24. Ціна 30 гр. Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10.

Проф. Д-р Іван Огієнко. **Словник місцевих слів,** у літературній мові не вживаних. **Рідне писання,** ч. II. 1934. Стор. 156. Ціна 1 з. 50 гр. Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10.

Ґен. М. Омел'янович-Павленко Старший. **Зимовий Похід.** (6.XII.1919—5.V.1920). Бібліотека Українського Воєнно-Історичного Т-ва. Кн. 3. Стор. 192. 19 схем. Каліш. 1934 р. Ціна 5 зол. 50 гр. і 6 зол. закордоном.

За Державність. Матеріяли до історії війська Українського. **Збірник 4.**

Видає Укр. Воєн.-Істор. Т-во. Каліш. 1934. 270 стор., 17 схем і 24 світлини. Ціна 5 зол. 50 гр. і 6 зол закордоном.

Іван Раковський **За тверезість.** Короткий істор. огляд укр. протиальк. й протиник. руху. Накл. Т-ва „Відродження" у Львові. 1934. Стор. 48.

Єдиний Шлях через соборність нації та єдність партій до державної самостійности України. Видання Головної Еміґраційної Ради. Paris 5-e, 42. rue Denfert-Rochereau.

Вісти Музею Визвольної Боротьби України. Вид. неперіод. ч. 6. Прага. Вересень 1934.

Д-р. Михайло Антонович. **Йозеф Ґерес,** вістун німецької єдности (з передмовою Д. Донцова). **Кн**і**гозбірня Вістника,** ч. 3. Львів. 1934. Стор. 64. Ціна 1 зл.

В огні. Ілюстр. місячник для укр. молоді. Рік V. Ч. 1—2 (40—41). Верес.-жовтень 1934. Ціна 50 сот.